

Divizija u završnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje

Borbe za Batrovce, Lipovac, Soljane i Vrbanju u toku proboja Sremskog fronta

Planovima završnih operacija za konačno oslobođenje zemlje, Generalštab Jugoslovenske armije grupisao je snage 1. armije (deset divizija, 1. konjička brigada, 2. tenkovska brigada, Inžinjerijska brigada i Auto-bataljon) u tri operativne grupe: Severna operativna grupa divizija (1. proleterska, 21, 22, 42. i 48. divizija, 2. tenkovska brigada - bez 1 bataljona) trebalo je da na desnom krilu probije sremsku utvrđenu zonu i energičnim nastupanjem što pre ovlada linijom Vukovar-Vinkovci i spoji se sa levim krilom 3. armije; Bosutska operativna grupa divizija (6. proleterska i 11. divizija i 1. konjička brigada) imala je da krene u nastupanje ranije opštim pravcem Morović-Strošinci-Vrbanja-Otok i time izmanevriše sremsku utvrđenu zonu, savlada neprijateljska uporišta između Spačve i Save do linije Vrbanja-Županja i tu da se spoji sa Južnom operativnom grupom i uđe u njen sastav; Južna operativna grupa divizija (2. proleterska, 5. i 17. divizija, 1 tenkovski bataljon), po prelasku Drine prikupljena na prostoru Bijeljina-Majevisa, imala je da oslobodi Bijeljinu i Brčko, najkasnije noću 11/12. aprila, forsira Savu u rejonu Brčko-Bijeljina i, obezbeđujući svoj levi bok, da se u rejonu Županje spoji sa Bosutskom operativnom grupom, a zatim energično nastupa prema Vinkovcima, spoji se sa snagama 3. armije i preseče odstupnicu nemačkom 34. armijskom korpusu iz sremske utvrđene zone. S obzirom na cilj koji se ovako krupnim operativnim obuhvatno-obilaznim manevrom želeo postići, Južna i Bosutska operativna grupa trebalo je da u nastupanje krenu mnogo ranije od Severne grupe.

Mada je manevar sa ove dve grupe realno postavljen i lucidno osmišljen ipak nije dao očekivane rezultate. Naime, Južna i Bosutska operativna grupa su u nastupanju naišle na velike teškoće. Nastupale su sporije od planiranog i očekivanog vremena, tako da u predviđeno vreme nisu izbile u rejon Vinkovaca, što je omogućilo 34. armijskom korpusu da svoje snage blagovremeno izvuče i spasi od uništenja, da posedne novu liniju odbrane Đakovo-Striživojna-r. Sava i time zatvori operativni pravac Vinkovci-Brod.

Shodno planu operacije Štab 1. armije je 3. aprila naredio 15. makedonskom korpusu (taman je bio ušao u sastav armije sa 42. i 48. divizijom) da svojom 42. divizijom smeni sa položaja 6. proletersku diviziju. Uveče 3. aprila 3. brigada 42. makedonske divizije smenila je 2. brigadu 6. divizije na frontu Korovi-Kondrašica, a 16. brigada 42. divizije

preuzela je položaje 3. brigade 6. divizije na frontu isključno Kondrašica-Gradina na Bosutu. Pošto su smenjene, 2. brigada se prikupila u Adaševcima, a 3. brigada u Moroviću, dok se 1. lička brigada nalazila u Adaševcima u rezervi divizije. Artiljerijska brigada i Protivavionski artiljerijski divizion nalazili su se u širem rejonu Male Vašice. Štab armije je zapovešću od 3. aprila naredio 6. diviziji da sa jednom brigadom noću 4/5. aprila napadne neprijateljeve posade u Batrovcima i Lipovcu 1 da se, po zauzimanju ovih sela, postavi prema Apševcima desnom obalom Bosuta i Spačve. Svojom zapovešću od 4. aprila Štab 6. proleterske divizije je ovaj zadatak poverio 1. ličkoj brigadi, koja mu se nalazila u rezervi, ojačavši je divizionom minobacača 120 mm. Brigadi je naređeno da se pri napadu na navedene garnizone dobro obezbedi iz pravca Vrbanje i da drži pouzdanu vezu sa 1. konjičkom brigadom na mostu preko reke Koritanj (k. 80). Istovremeno je 2. brigada dobila zadatak da se posle smene prikupi u Adaševcima, a 3. brigada u Moroviću i da tu čekaju dalja naređenja.

Uoči nastupanja 6. divizija je imala 7.258 pušaka, 128 snajperskih i 2 tromblonske puške, 2.488 poluautomatskih pušaka i automata, 878 pištolja, 630 puškomitraljeza i 60 mitraljeza, 86 protivtenkovskih pušaka, 157 raznih minobacača, 12 protivavionskih mitraljeza i 10 protivavionskih topova, 19 topova i 3 haubice.⁵³⁹

Neprijatelj je u tome času u Batrovcima imao 843. severno-kavkaski bataljon, ojačan jednom četom 1230. grenadirskog puka, koji je 41. pešadijskoj diviziji pridat krajem marta. U Lipovcu je bio 845. nemačko-arapski bataljon, pridat 41. diviziji krajem februara 1945. Osim ovih bataljona, bilo je tu i nekih delova 3. ustaško-domobranske divizije, a izgleda i delova belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa.

Oko 8 časova 4. aprila 1. brigada je iz Adaševaca krenula u Morović, odakle su bataljoni uveče upućivani na zadatke prema planu napada. Prvi bataljon, ojačan četom automatičara, upućen je da sa zapada napadne Lipovac, pošto prethodno zauzme polazni položaj na liniji kapela sveti Luka - k. 80; 3. bataljon je delom snaga upućen preko Bogdanovog stana, Lazarice i k. 83 sa zadatkom da napadne Batrovce sa istoka, dok je drugi deo snaga upućen preko Dragevaca, Naprečave i Oštrija da sa zapada napadne selo. Jedna četa 2. bataljona je upućena da zauzme fabriku kudelje između Batrovaca i Lipovca, dok je ovaj bataljon bez čete zadžan u rezervi. Brigadu je u napadu podržavala Artiljerijska brigada 6. divizije sa dva divizona (divizion 76 mm još se nalazio u rejonu Sida) i Teški divizion 42. divizije (dve baterije 76 mm i jedna baterija haubica 122 mm), sa vatrenih položaja šuma Kablarac - k. 83 - Rastovi-Đepuš, koncentracijama vatre na pravcu Batrovci-Lipovac.

Napad je počeo žestoko u 2 časa 5. aprila i trajao ceo dan, ne puštajući u intenzitetu. Neprijateljski položaji su bili veoma dobro utvrđeni, opasani žičanim preprekama i minskim poljima, vatra dobro organizovana, precizna i ubitačna, pa su svi pokušaji napada tokom dana da se neprijatelj savlada odbijani uz velike gubitke. Nije pomogla ni ma-

⁵³⁹> Zb. XI-1, str. 85. Iz ovih podataka se može dosta tačno utvrditi i brojno stanje divizije, nešto oko 12.000 ljudi.

sovna artiljerijska podrška koja tučenjem prostorije nije ozbiljnije narušila neprijateljev odbrambeni sistem. Brigada je tokom dana imala 32 poginula i 148 ranjenih boraca, dok je neprijateljeve gubitke procenila na 24 mrtva i 85 ranjenih.

Pošto je 3. bataljon ojačala jedna četa 2. bataljona iz rezerve, brigada je u istom rasporedu u zoru 6. aprila obnovila napad na oba uporišta. Od početka se rasplamsavala žestoka i uporna borba, koja u intenzitetu nije malaksavala tokom celog dana. U toku popodneva, u pomoći bataljonu na Batrovcima stigao je 3. bataljon 2. brigade iz Morovića, pa je napad znatno pojačan. Ali neprijatelj se iz dobro utvrđenih položaja i dalje odlučno držao i uporno branio, mada ga je artiljerija žestoko tukla. U toku popodneva pritisak je još više pojačan i oko 18 časova neprijateljev otpor je skršen, uporište je sa velikim žrtvama osvojeno. Zarobljeno je 67 vojnika (Čerkeza iz 843. nemačko-kavkaskog bataljona), a ocenjeno je da ih je 48 ubijeno i 75 ranjeno. Zaplenjeno je 12 nemačkih puškomitraljeza »šaraca« i mitraljez »breda«, 85 pušaka i dosta ostalog oružja i opreme. Brigada je imala ogromne gubitke od 36 poginulih i 114 ranjenih vojnika. Garnizon u Lipovcima se i dalje odlučno držao i sve napade odbijao.

Napad na Lipovac produžen je i narednog dana. Pored 1. bataljona, u borbu je uveden i 2. bataljon (bez 1 čete) kao i 3. bataljon 2. brigade, koji je napadao sa jugozapada. Ceo dan buktala je oštra borba, zemlja je podrtavala od silnih eksplozija granata i mina na obe strane, ali neprijatelj nije popuštao, uspeha nije bilo, gubici su zabrinjavajuće rasli. Uveče, 7. aprila, kada je oštrina borbe jenjavala, moglo se konstatovati da je brigada imala 31 poginulog i 62 ranjena borca, dok su neprijateljevi gubici procenjeni na oko 28 mrtvih i oko 40 ranjenih. U trodnevnim borbama za Batrovce i Lipovac, od 5. do 7. aprila, 1. lička brigada je imala 99 poginulih i 524 ranjena borca, postigavši pri tom samo delimičan uspeh - osvajanje Batrovca. Očigledno, za tako skroman uspeh plaćena je prevelika cena. Iz stroja tri streljačka bataljona brigade izbačen je brojno skoro ceo bataljon. Noću 7/8. aprila 1. brigada je predala položaje oko Lipovca 10. srpskoj brigadi 22. srpske divizije, a ona je već u 4 časa ujutro krenula u sastav divizije prema Vrbanji, stigla je u šumu Busovina i tu se kratko zadržala na odmoru.

Posle smene 3. brigada je oko ponoći stigla u Morović, gde je osvanula smeštena po kućama, nadajući se bar malom odmoru. Međutim, bio je to samo predah a ne odmor, jer je ubrzo stigla zapovest za pokret i brigada je oko 14 časova 5. aprila već bila na maršu takozvanim Filipovim putem prema Vrbanji. Ujutro se prikupila u rejonu Špoljarića stana (5-6 km istočno od Vrbanje), gde su obavljene poslednje pripreme za napad na Vrbanju. Drugom bataljonu jačine 600 boraca, ojačanom sa dva protivtenkovska topa 45 mm i dva minobacača 120 mm, naređeno je da Vrbanju napadne sa severa, a 3. bataljonu, ojačanom sa dva protivtenkovska topa 45 mm i dva minobacača 120 mm, da manjim delom snaga zatvori pravce Soljani-Vrbanja i Drenovci-Vrbanja a sa glavninom da sa jugoistoka sadejstvuje 2. bataljonu u osvajanju Vrbanje. U rejonu Špoljarića stana, pored Štaba brigade i pozadine, 1. bataljon je zadržan u rezervi a jedna njegova četa (jaka oko 106 vojnika) je upućena u napad na Soljane radi sadejstva delovima 11. udarne divizije.

Uz podršku minobacača i artiljerije bataljoni 3. brigade su oko 8 časova počeli napad na Vrbanju, sa po dve čete u prvoj liniji. Otpor neprijatelja je bio jak, ali relativno kratkotrajan, pa je već oko 11 časova Vrbanja bila osvojena. Neprijatelj se u neredu povukao prema železničkoj stanici Vrbanja koju je uporno branio i gde se održao. U Vrbanji je zarobljeno 29 neprijateljskih vojnika, a ocenjeno je da ih je oko 30 ubijeno. Bataljoni su imali velike gubitke, 23 poginula i 67 ranjenih boraca. Pošto je zauzela Vrbanju brigada je prešla u odbranu, isturivši 2. bataljon na položaje u rejon sela Spačve sa zadatkom da zatvori pravce od Otoka i Komletinaca. Osvajanjem Vrbanje presečen je komunikacijski pravac snaga preko Save iz rejona Brčkog, što će dovesti do brze žestoke reakcije Nemaca i žestokih višednevnih borbi u tom rejonu.

U isto vreme kada je 3. brigada napuštala Morović, 2. brigada se iz Adaševaca uputila prema Moroviću gde je stigla 5. aprila na konak. Tu je uz štab divizije obrazovala rezervu. Sutradan njen 3. bataljon je iz Morovića upućen prema Batrovcima da pojača 1. brigadu, koja je već drugi dan bezuspešno napadala to mesto. Istog dana, oko 13,30 časova 2. brigada (bez 3. bataljona) je upućena uz levu obalu reke Studve prema Soljanima. Bilo je predviđeno da u rejonu Neprečave pređe na desnu obalu reke i prenoći kod Špoljarićevog stana (3 km severno od Soljana). Međutim, kako je dan bio kišovit Studva se kod Neprečave nije mogla preći, pa je brigada u tom rejonu prenoćila i sutradan prešla Studvu i domarševala u rejon Špoljarićev stan-Švelov stan, gde je stupila u vezu sa delovima 3. ličke brigade i 1. konjičke brigade, uputivši izviđačku četvu prema selu Nijemcima.

Tokom 7. aprila Artiljerijska brigada se iz rejona Batrovca premestila na vatrene položaje severno od Soljana, u rejon šume Sveno. U njenom sastavu nalazio se i Teški divizion 42. divizije.

Štab 6. divizije se 7. aprila iz Morovića premestio u Špoljarićev stan, šuma Besevina, severno od Soljana. Još dok se Štab divizije nalazio u Moroviću, 6. aprila, Štab 1. armije je pod komandu general-majora Đoke Jovanića, komandanta 6. divizije, stavio 11. diviziju i 1. konjičku brigadu. Time je komandant 6. divizije postao istovremeno i komandant Bosutske operativne grupe divizija (tako je bilo do 12. aprila). Dana 6. aprila 11. udarna divizija je jednom brigadom napadala Soljane, drugom je držala položaje Jokićev stan-Stankovića njive-Đurići-Katićev stan-Pavline njive, dok je 3. brigadom izbila na liniju Marčićev stan-Salaševi severozapadno od prostorije Vranovo-Jakobovčev stan (3 km jugoistočno od s. Drenovci) - Kurbanovićev stan (3 km jugoistočno Drenovci - Grgin stan) Štab 11. divizije nalazio se u Strožincima, Konjička brigada je kontrolisala prilaze iz bosutskih i spačvanskih šuma i time osiguravala desni bok Bosutske grupe divizija.

U vreme kada su 6. i 11. divizija počinjale nastupanje, uporišta u međurečju Save, Bosuta i Spačve (Vrbanju, Soljane, Račinovca, Đuriće, Drenovce i Gunju) branila je glavnina 3. ustaško-domobranske divizije i tri bataljona belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa - ukupne jačine oko 4.000 vojnika. Nešto kasnije, kada su dejstva bila u toku i zauzeta Vrbanja i neka druga uporišta, u taj prostor je do 7. aprila uveče prebačena kompletna nemačka 22. pešadijska divizija, jačine 5-6.000 vojni-

ka, koja je bila prinuđena na povlačenje iz rejonu Brčkog. Njen 16. puk (oko 1.500 ljudi) prebačen je preko Save noću 6/7. aprila i ujutro je napao na Vrbanju, 65. puk (oko 1.300 ljudi) 7-og uveče je poseo Drenovce, dok je 47. puk (oko 1.100 ljudi) smešten u Gunju. Tri bataljona Ruskog zaštitnog korpusa držali su Đuriće i Račinovce.⁵⁴⁰

Pad Vrbanje 6. aprila jako je zabrinuo i uznemirio komandanta nemačke 22. grenadirske divizije, primoravši ga da noću 6/7. aprila u širem rejonu Vrbanje na brzinu prikupi dva bataljona 16. grenadirskog puka (noću prebačeni preko Save iz Brčkog), Filizirski bataljon 41. grenadirske divizije iz rejonu Otoka i dve bojne ustaša. Sa ovih pet bataljona (tri nemačka, dva ustaška) preduzeo je silovit koncentričan napad 7. aprila oko 9 časova na položaje 3. ličke brigade oko Vrbanje. Rasp-lamsala se teška i uporna dvadesetočasovna borba. Dok je 2. bataljon 3. brigade severno od Vrbanje bez velikog napora slomio i odbacio napad 41. fizilirskog bataljona 41. divizije, dotle se južno od Vrbanje odvijala prava drama u sudaru 16. grenadirskog puka i 3. bataljona 3. brigade. Nemci su silovito i pomamno napadali a proleter i stoički odolevali i uzvraćali, slomivši tokom dana pet juriša. Oko 18 časova u borbu je, kao pomoć 3. bataljonu, uveden 2. bataljon 2. brigade i nemilosrdan obračun je nastavljen. Četiri neprijateljeva bataljona uporno su napadala s juga i zapada (od železničke stanice Vrbanja) samo da povrate Vrbanju. Uporna borba je nastavljena tokom cele noći ali se u Vrbanju nije moglo prodreti. Ujutro je neprijatelj u napad ubacio oko čete tenkove, a pošto 3. bataljon 3. brigade nije imao protivtenkovskih oruđa, odbrana je popustila i neprijatelj je oko 9 časova 8. aprila upao u Vrbanju. Treća brigada i 2. bataljon 2. brigade povukli su se u rejon Braničeva i Gvozdičeva stana, severoistočno od Vrbanje. U toku 7. aprila dok je besnela borba za Vrbanju, 1. bataljon 3. brigade (oko 400 boraca) vodio je takođe tešku borbu za Soljane, koje, zbog izostanka sadejstva delova 11. divizije, nije uspeo zauzeti. Bataljon je imao 20 poginulih i 47 ranjenih boraca. U borbi za Vrbanju 3. brigada, uglavnom njen 3. bataljon, pretrpela je ogromne gubitke: 42 poginula i 160 ranjenih boraca, dok su neprijateljski gubici neodmereno procenjeni na oko 624 poginula i toliko ranjenih. Na komandantskoj osmatračnici 7. aprila na zapadnoj ivici šume Sveno, neprijateljeva granata je raznela komandanta 3. brigade majora Ljubomira Medića Brzicu. Ovaj izuzetni drug i čovek, neustrašivi pregalac i lički prvoborac, junačina za primer, prošao je mnoge žestoke borbe i okršaje, izrastajući kroz njih od jurišnika i bombaša do vrsnog komandanta brigade. Komandovanje brigadom preuzeo je Dane Ugarković, do tada zamenik komandanta 2. brigade. Istoga dana granata je usmrtila i komandanta Artiljerijske brigade 6. divizije majora Iliju Paliju, na komandantskoj osmatračnici na severnoj ivici šume Naprečava, nedaleko od salaša Oštrje. Umesto njega, komandovanje Artiljerijskom brigadom preuzeo je Milan Antončić, koji je kao načelnik Artiljerijskog odseka divizije inače komandovao celokupnom artiljerijom u diviziji.

⁵⁴⁰> Zb. XI-1, d. 1, 12, 16, 19, 20, 28, 29, 35 - fusnote 5, 39, 47, 55; AVII, k. 802, br. reg. 26-10, 19-10, 21-3/10, 18/10, 19/10, 22/10, 24/10, 29/10, 30/10, 31/10, 34/10, 36/10, 41/10, 40/10; k. 800, br. reg. 12/10; k. 801, br. reg. 9-1/9; k. 798, br. reg. 10-3/3.

Pošto je 7. aprila ujutro stigla u rejon Špoljaričev stan - Svelov stan, 2. brigada je oko 10 časova, po naređenju Štaba divizije, uputila u napad na Soljane 1. bataljon sa zadatkom da zajedno sa 1. bataljonom 3. brigade (koji je još od 6-og napadao ovo uporište) osvoji selo, dok je 2. bataljon zadržan u rezervi da bi oko 18 časova bio ubačen u borbu za Vrbanju. Njen 3. bataljon se još nalazio u sastavu 1. brigade kod Lipovca.

Budući da je 16. grenadirski puk 8. aprila pre podne ušao u Vrbanju i odbacio bataljone 3. i 2. brigade, Štab divizije je pregrupisao snage. Prema Vrbanji je orijentisao 2. brigadu, pa su njeni 1. i 2. bataljon poseli položaj istočno od mesta na liniji: k. 84 (južno Brišće) - k. 85 - Duge njive - Gapšarčev stan do kanala Bistra bara, dok je 3. bataljon zadržan u rezervi, pošto je stigao iz 1. brigade. Posle povlačenja od Vrbanje 3. brigada se sa 2. i 3. bataljonom prikupila kod Gvozdićeva stana, severno od Soljana. Nakon neznatnog odmora, oko 16 časova, uputila je 2. bataljon da zajedno sa 1. bataljonom osvoji Soljane. Drugi bataljon je napadao sa severoistoka, a 1. bataljon sa istoka i jugoistoka. Neprijatelj je pružio snažan otpor i oštra borba je potrajala gotovo celu noć. Tek kada su bataljoni sa suprotnih strana počeli prodirati u selo i zapretili rasecanjem uporišta, neprijatelj je oko 3 časa 9. aprila napustio selo i povukao se prema Vrbanji. U napadu se posebno istakao 2. bataljon pod komandom kapetana Miloša Čuruvije. Bataljoni su imali 19 poginulih i 42 ranjena. Zarobljeno je 20, a po proceni ubijeno 122 neprijateljska vojnika. Posle smene kod Lipovca, 1. brigada je 8. aprila dan provela u šumi Busovina na odmoru. Artiljerijska brigada i Teški divizion 42. divizije zauzeli su vatrene položaje u širem rejonu šume Sveno, podržavajući napad na Soljane i borbe oko Vrbanje.

U toku 8. aprila, osim sadejstva delova 5. krajiške (kozarske) brigade bataljonima 3. ličke brigade na Soljanima, jedinice 11. udarne krajiške divizije napadale su na Drenovce i Đuriće, dok je 1. konjička brigada jednim divizionom bila angažovana u borbi na frontu Vrbanja-Soljani, a jednim divizionom je vodila oštre borbe u šumi Ljubanj sa nemačkom borbenom grupom »Flum«.

Ujutro 9. aprila linija fronta Bosutske operativne grupe divizija protezala se istočnom ivicom Vrbanje-Drenovci-Đurići-Stara Gunja do Save. Kako je osvajanje ovih uporišta imalo izuzetan operativni značaj za prebacivanje Južne grupe divizija na levu obalu Save u rejonu Brčkog, to je komandant 1. armije (neposredno je komandovao Južnom grupom) jako insistirao kod komandanta Bosutske grupe divizija, generala Đoke Jovanića, da ova uporišta što pre i po svaku cenu likvidira.

Da bi likvidirao ključnu tačku - Vrbanju, Štab 6. proleterske divizije 9. aprila ubacuje u borbu i 1. brigadu da u sadejstvu sa 2. brigadom slomi otpor neprijatelja u mestu i osvoji ga. Prva brigada je krenula u napad 1. bataljonom sa severozapada a 3. bataljonom sa severoistoka, dok je 2. bataljon zadržala u rezervi u šumi Sveno. Pošto napad nije uspevao, posle podne u napad je uvedena i 2. brigada i to sa 1. bataljonom s juga i 2. bataljonom sa istoka. »Početkom napada neprijatelj je izvjesne svoje snage iz garnizona prebacio u šumu Boljkovo i ugrožavao je krilo našeg 1. bataljona (1. brigade - D.O.), tako da smo rezervu ori-

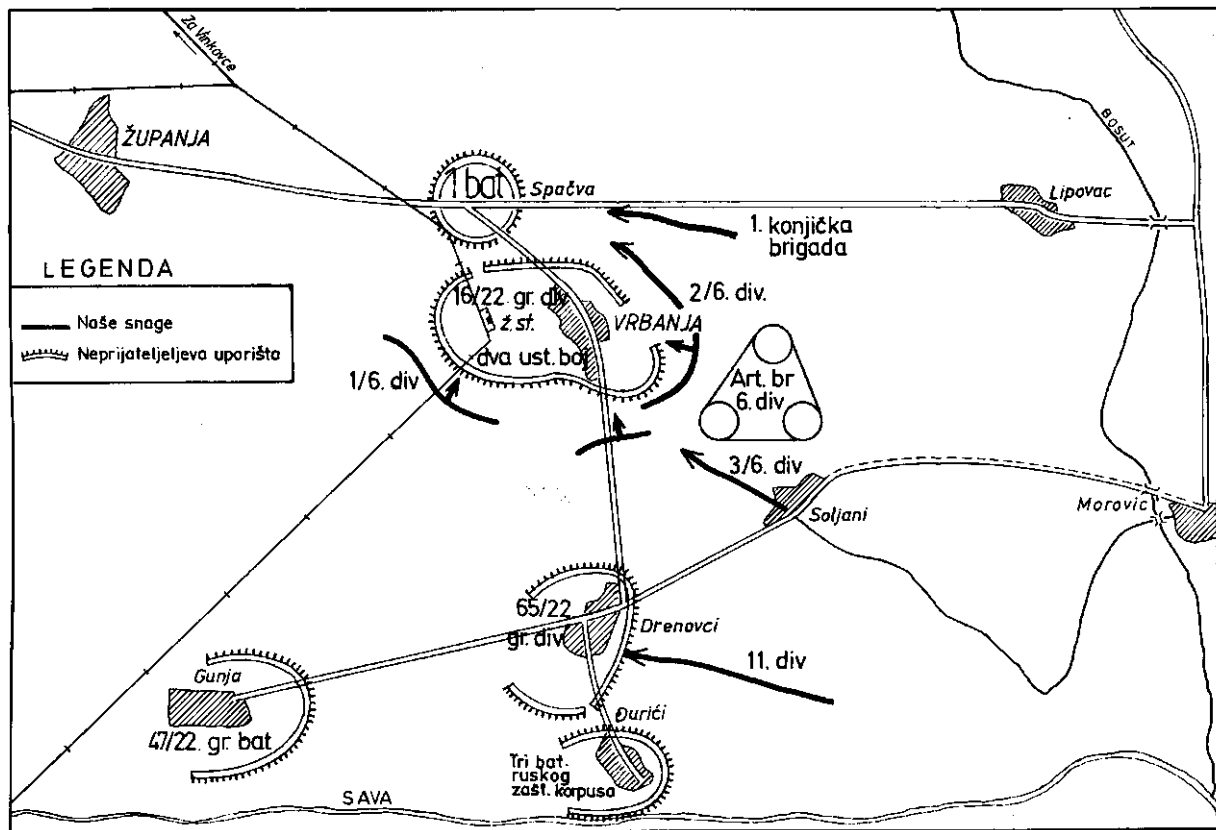
jentisali u tome pravcu (2. bataljon iz šume Sveno)«, zapisano je u operacijskom dnevniku divizije. Uprkos silnim naporima tokom dana i naredne noći da se neprijatelj savlada, uspeha nije bilo. Nemački 16. grenadirski puk, sa ojačanjima, slomio je i odbio napade ovih brigada i primorao ih da se 10. aprila ujutro povuku na polazne položaje. Dok je Artiljerijska brigada podržavala napad, Teški divizion 42. divizije vršio je i kontrabatiranje neprijateljske artiljerije. Treća brigada je iz Soljana uputila 2. bataljon da preseče komunikaciju između Vrbanje i Drenovaca, kako bi sprečio pristizanje pojačanja prema Vrbanji. Bataljon se kod Vilića stana sukobio sa jednom kolonom, naneo joj gubitke i odbacio je nazad.

U ovom napadu 1. brigada je imala 12 poginulih, 49 ranjenih i 2 kontuzovana. Divizija je ukupno imala 41 poginulog i 148 ranjenih. U trodnevnim borbama od 7. do 10. aprila, 2. lička brigada je pretrpela gubitke, uglavnom oko Vrbanje, od 47 poginulih i 187 ranjenih, 4 kontuzovana i 3 nestala borca. Po podacima Nikole Peinovića brigada je u borbi za Vrbanju izgubila 99 poginulih i 350 ranjenih.⁵⁴¹

Posle sloma napada na Vrbanju, Štab 6. proleterske divizije raportirao je 10. aprila ujutro Štabu 1. armije: »Nismo zauzeli Vrbanju. Večeras ćemo poduzeti napad na užem sektoru fronta naše divizije. U noćasnoj borbi oko Vrbanje naši gubici 27 mrtvih i 161 ranjenih. Neprijateljski gubici 134 mrtvih i 230 ranjenih. Zarobljeno nešto oružja i sprema«. I zaista, Štab 6. divizije, kao štab Bosutske operativne grupe divizija, istog časa je odlučio da glavne napore usmeri na svoje levo krilo. U tu svrhu on je povukao 1. ličku brigadu od Vrbanje i naredio njoj i 5. kozaračkoj brigadi 11. divizije da naredne noći ovladaju Drenovcima, usmerivši tamo i 3. ličku brigadu, dok je glavne snage 11. divizije uputio u napad pravcem Đurići-Gunja.

Nakon što se povukla od Vrbanje, gde je ostala 2. brigada, 1. brigada se 10. januara prikupila u Soljanima gde se nalazila i 3. brigada bez 2. bataljona, koji je bio na položaju između Vrbanje i Drenovaca. Uveče u 19.30 časova 1. brigada je iz Soljana krenula prema Drenovcima. Međutim, neprijatelj je već bio počeo da napušta ovaj rejon pa je ona zajedno sa jedinicama 5. kozaračke brigada oko 23 časa bez otpora ušla u Drenovce, dok se 1. bataljon 3. ličke brigade, koji je takođe bio upućen da pojača napad na Drenovce, zadržao kod k. 84, ne ulazeći u mesto. Glavnina 11. divizije bez većih napora savladala otpor neprijateljskih zaštitnica i oko 24 časa ušla u Đuriće, a oko 4 časa bez otpora i u Gunju. Nakon toga, front Bosutske operativne grupe divizija se 11. aprila ujutro protezao na liniji Vrbanja-Posavski Podgajci, što je omogućilo 5. krajiškoj udarnoj diviziji (iz Južne grupe) da noću 10/11. aprila deo snaga prebaci preko Save iz rejona Brčkog bez dodira s neprijateljem. Sutradan, 12. aprila, na levu obalu Save su prebačene kompletne 5. i 17. divizija 2. proleterska divizija je ostala u rejonu Orašja (na raspolaganju Generalštabu) sa komandantom 1. armije, koji je pod svoju komandu uključio i 6. i 11. diviziju, čime je prestala funkcija komandanta 6. divizije kao komandanta Bosutske operativne grupe, a nestalo je i grupe.

541) n. Peinović; *Razmišljanja o ratu i revoluciji*, str. 285.

Borbe oko Vrbanje 11. aprila 1945.

Oko 14 časova 11. aprila 1. brigada je iz Drenovaca upućena da ovlada železničkom stanicom Vrbanja. U rejonu Vrbanje (uključujući i stanicu) još uvek se čvrsto držao i uporno branio 16. grenadirski puk sa izvesnim ustaško-domobranskim jedinicama. Brigada je oko 19 časova prešla u napad, koji je bez prekida trajao celu noć. I pored izvesnih plitkih prodora na pojedinim mestima napad nije uspevao, stanica nije zauzeta. U isto vreme su 2. i 3. brigada vodile oštru borbu za Vrbanju, takođe bez uspeha. Uveče oko 18 časova 3. brigada je izvučena iz borbe radi kraćeg predaha u rejonu između Vilića salaša i Drenovaca. Brigade su toga dana imale 26 poginulih i 93 ranjena borca, dok su neprijateljevi gubici dosta realno odmereni: 18 mrtvih 33 ranjena. Artiljerijska brigada je i ovoga puta podržavala napad. Isto tako je i 1. konjička brigada sa 1. i 2. divizionom bila angažovana prema železničkoj stanici Spačva, dok se 3. divizion sa Štabom brigade nalazio kod Dermičevog stana i kontrolisao prilaze od Otoka, Komletinaca i Novog Sela.

Napadi na mesto i železničku stanicu Vrbanju nastavljani su 12. aprila. Treća brigada je smenila 1. brigadu kod železničke stanice, a ova je oko 10.30 časova upućena u nastupanje preko Sočne sa zadatkom da razbije neprijateljske delove i izbije u selo Bošnjaci, dok je 2. lička brigada, pošto ju je kod Vrbanje oko 15 časova smenila 12. krajiška brigada 11. divizije, izvučena u rejon Vilića stana gde je prenoćila. Treća lička brigada je oko 13 časova snažno napala železničku stanicu, a 12. krajiška brigada oko 22 časa selo Vrbanju. U oštroj borbi oko 2 časa oba ova uporišta su bila zauzeta. Potom je 3. brigada upućena u rejon sela Ješić. U borbama od 6. do 15. aprila 3. brigada je pretrpela gubitke od 104 poginula, 309 ranjenih i 5 nestalih boraca.

Pošto je uveče stigla u selo Bošnjaci, 1. brigada je 13. aprila ujutro produžila prema Gradištu i uveče zauzela selo, proteravši izvesne neprijateljske delove prema Cerni, gde se razmestila za konak. Međutim, oko 23 časa u selo je iznenada upala neprijateljska kolona od oko 150 vojnika koja se povlačila od Otoka. Kolona je naletela na 2. bataljon, pa je nastala gužva i bliska borba iz koje se neprijatelj probio sa gubicima od 24 mrtva i 20 ranjenih, dok je brigada imala 2. mrtva i 16. ranjenih. U borbama od 5. do 14. aprila 1. brigada je imala 121 poginulog, 440 ranjenih i 2 nestala. Druga brigada je oko 4 časa krenula preko Vrbanje prema Bošnjacima, odakle je produžila ka Gradištu i uz manje mestimične borbe oko 19 časova stigla u selo gde je zatekla 1. brigadu. Treća brigada je iz rejona Lešića stigla u rejon Makarevića stana. Artiljerijska brigada 13. aprila nije dejstvovala. Štab divizije se nalazio u selu Bušić. Toga dana divizija je imala ukupno 22 mrtva i 50 ranjenih boraca.

Ujutro 14. aprila 6. proleterska divizija »Nikola Tesla« je bila prikupljena: Štab divizije, 2. brigada, Artiljerijska brigada i Teški artiljerijski divizion (vratio se iz 5. divizije) u Retkovcu, gde su prenoćili. Prva brigada je tokom dana iz Gradišta prešla u Šiškovac, 3. brigada u rejon Vođinci-Novi Mikanovci. U rejon Retkovac-Šiškovac stigla je i Komanda divizijske pozadine. U devetodnevnim teškim borbama, od 4. do 13. aprila 1945. prema podacima zabeleženim u divizijskom operacijskom dnevniku, ukupni gubici 6. divizije su bili: 319 poginulih i 1.025 ranje-

nih,^{542>} dok o nestalim i kontuzovanim nema podataka a i toga je sigurno bilo. Pri tom je zarobila 93 neprijateljska vojnika. Ovako visoki gubici sami za sebe pokazuju koliko su borbe bile teške, surove i krvave.^{543>}»

U isto vreme, 14. aprila, kada se 6. divizija prikupila u širem prostoru Retkovca, ostale divizije Južne operativne grupe bile su grupisane i to: 11. divizija u širem rejonu Cerne; 5. divizija na području Gradišta; 17. divizija u rejonu Štitar-Županja, 2. proleterska divizija, pošto je zauzela Županju, u rejonu Babine Grede odakle je sledećeg dana upućena u Beograd pod komandu Generalštaba, dok se 1. konjička brigada nalazila u rejonu Rokovaca. Tako je, najzad, Južna operativna grupa divizija u desetodnevним teškim borbama izbila na liniju Vinkovci-Zupanja. Međutim, taj uspeh je kasno ostvaren i više nije mogao imati ozbiljniji operativni značaj, pogotovu ne ovaj koji je bio planiran i koji se očekivao. Uistinu ovoj grupi divizija 1. armije, i pored izuzetnih naprezanja fizičkih i moralnih snaga svih boraca i starešina, nije pošlo za rukom da razbije neprijateljske snage na južnom krilu Sremskog fronta i da blagovremeno obuhvati njegove snage istočno od linije Vinkovci-Zupanja, čime bi bili stvoreni uslovi za njihovo okruženje i uništenje. U međuvremenu je, 12. aprila, Severna operativna grupa (1. proleterska, 21, 22, 42. i 48. divizija i 2. tenkovska brigada) na desnom krilu fronta probila utvrđenu zonu neprijatelja a sledećeg dana zauzela i Vinkovce. Zakašnjenje Južne operativne grupe neprijatelj je celishodno iskoristio tako što je tokom 13. i 14. aprila svoje snage sa Sremskog fronta blagovremeno izvukao na novu liniju odbrane: Gorjani-Đakovo-Striživojna-Jaruga i time zatvorio operativni pravac Vinkovci-Slavonski Brod.

Borbe za Đakovo i Slavonski Brod

Na frontu pred 1. armijom neprijateljske snage su 16. aprila bile u sledećem rasporedu: 8. zdruk (brigada) 3. ustaško-domobranske divizije u rejonu Gornjani-Đakovo (isključno); 22. nemačka grenadirska divizija na odseku Đakovo-Budrovci (65. puk u Đakovu, a 47. puk u Budrovcima); 41. nemačka pešadijska divizija i 963. tvrđavska brigada (reorganizovana posle razbijanja na Sremskom frontu), imala dva slabija nemačka bataljona i jednu ustašku bojnu) na odseku Budrovci-Beravci (1232. puk na odseku Budrovci /isključno/-južna ivica Striživojne, 1231. puk, 963. tvrđavska brigada i nemačko-arapski bataljon na odseku južna ivica Striživojne-Beravci /isključno/, 1230. puk u Beravcima); delovi Ruskog zaštitnog korpusa, neutvrđene jačine, u Jarugama; 3. ustaško-domobranska divizija (bez 8. zdruka) na odseku Sava-Prnjavor-Jaruge (isključno) i 16. puk 22. grenadirske divizije u Velikoj Kopanici.

Komandant 1. armije je 14. aprila naredio 5, 6. i 11. diviziji da produže nastupanje opštim pravcem Županja-Vinkovci, oslobode Vinkovce i odsecaju neprijateljeve snage u povlačenju. Međutim, pošto je obaveš-

542) Nikica Peinović, tada politički komesar divizije, kaže da je divizija u pomenutom razdoblju imala 326 poginulih i 1.044 ranjenih (n.d., str. 285).

543) zb. XI-1, d. 29, 45, 52, 55, 92, 95; AVII, k. 798, br. reg. 10-3/3; k. 800, br. reg. 12-10; k. 801, br. reg. 9/9; k. 802, br. reg. 19-10, 21-10, 26-10, 22-10, 24-10, 30-10, 34-10, 35-10, 36-10, 26-10, 40/10.

ten da su 21. i 48. divizija oslobodile Vinkovce još 13. aprila u 17 časova, to je ovaj manevar otpao i divizijama su određeni drugi pravci nastupanja. Šesta divizija je upućena prema Đakovu, 5. divizija prema Strizivojnoj, a 11. divizija je zadržana u rejonu Cerna-Gradište.

Upravo 6. proleterska divizija je trenutno bila zadržana u armijskoj rezervi ali je razvoj situacije 15. aprila iznudio njeno uvođenje u borbu za Đakovo. Naime, pošto je zajedno sa 48. divizijom oslobodila Vinkovce, 21. divizija je tokom 14. aprila izbila pred Đakovo i nešto posle ponoći prešla u napad i mestimično prodrla u grad. Međutim, 65. grenadirski puk, koji je branio Đakovo, sa još nekim delovima je u snažnom protivnapadu oko 7 časova 15. aprila izbacio sve delove iz grada i odbio napad, primoravši na povlačenje i delove 4. i 5. brigade koji su imali zadatak da zauzmu Selce i napadaju sa zapada i severozapada. Stoga je 6. divizija 15. aprila posle podne upućena prema Đakovu da zajedno sa 21. divizijom zauzme grad. Prva brigada je iz Šiškovaca, preko Voćinaca, Starih Mikanovaca i Kešinaca izbila u rejon Viškovaca, odakle je noću upućena da u sadejstvu sa delovima 4. i 5. brigade 21. divizije zauzme Selce i produži napad na naredna neprijateljska uporišta. Druga brigada je preko Starih Mikanovaca, Semeljaca i Viškovaca izbila u rejon pustara Štosmajerovac i Gaj, gde se razvila i krenula u napad na Đakovo sa severne strane. Treća brigada je iz Novih Mikanovaca, preko Kećinaca, Forkuševaca i Viškovaca upućena na komunikaciju Đakovo-Selce u rejon Stočin radi napada na grad sa zapada i severozapada. Artiljerijska brigada i samostalni divizionijoni poseli su vatrene položaje u rejonu Viškovec-Đakovačka satnica, odakle su divizionijoni pridati brigadama da bi ih podržavali u napadu.

Rano izjutra 16. aprila brigade 6. i 21. divizije preduzele su koncentričan napad na Đakovo. Prva brigada 6. divizije je sa jednim bataljonom 5. srpske brigade 21. divizije presekla komunikaciju Đakovo-Selce (kod Pecare Žeste) i time omogućila jedinicama 4. i 5. brigade 21. divizije da uđu u Selce, koje je neprijatelj bio napustio, a 1. lička brigada je produžila da napadne i zauzme Piškorevce i Perkovec Nove, koje su branili delovi 1232. grenadirskog puka 41. nemačke divizije. Brigada je svako selo napadala sa po jednim bataljonom ali bez uspeha zbog snažnog otpora neprijatelja, pa je brigada povučena iz borbi i upućena preko Majara i Slobodne Vlasti u rejon južno od Ruševa i Đedine Rijeke na severne padine Dilj-planine, gde je stigla uveče. Druga brigada je u napad krenula oko 5 časova 16. aprila sa dva bataljona u prvom ešlonu, koji su napadali u zahvatu komunikacije Đakovo-Đakovačka Satnica. Desno je, od Stočina, napadala 3. lička brigada sa dva bataljona u prvom ešlonu, a sa istoka i jugoistoka 31. brigada 21. divizije. Mada je artiljerija koncentracijama vatre efikasno podržavala pešadiju u napadu, naročito protivtenkovski topovi neposrednim gađanjem, neprijatelj je pružao jak otpor. Žestoka borba je plamtela ceo dan. Tek pred večer brigade su uspele da mestimično prodru u grad i tada je nastala borba za svaku kuću. Napad se uspešno razvijao. Kada su bataljoni 2. i 3. brigade prodrli u centar grada, neprijateljski otpor je počeo da popušta. Ubrzo je usledilo naglo napuštanje grada i povlačenje neprijatelja, tako da je grad oko 21 čas bio potpuno oslobođen. Pod zaštitom

nemačke 41. divizije nemački 65. grenadirski puk 22. pešadijske divizije povukao se noću u rejon Slavanskog Broda, a 47. grenadirski puk iz Budrovaca u rejon Pleternice, gde je, sa 16. pukom iste divizije iz Velike Kopanice, stigao noću 17/18. aprila. U borbama oko Đakova 15. i 16. aprila 6. divizija je imala 80 poginulih i 301 ranjenog borca, dok su neprijateljevi gubici procenjeni na 318 mrtvih i 522 ranjena i 33 zarobljena.

Prateći razvoj događaja, Štab 1. armije JA je uočio da neprijatelj žestoko i uporno brani prilaze Brodu, pravcem Striživojna-Brod, pa je odlučio da prenese težište operacija - počevši od 16. aprila - na pravac severno od grebena Dilj-planine, prema rejonu Pleternice i da bočnim dejstvom ugrozi neprijateljske snage u rejonu Broda. U tom cilju je i 6. proleterska divizija, među ostalima, posle oslobođenja Đakova usmerena u rejon Ruševo-Sovski Dol da sa severa napada Brod. I 1. brigada 6. divizije je iz rejona Piškorevci-Perkovci Novi dignuta pre osvajanja ovih uporišta i upućena u rejon Ruševo-Đedina rijeka. Slabe, preopterećene i zagušene komunikacije nisu omogućavale brže prebacivanje i manevre jedinica.

Uveče oko 20 časova 16. aprila 1. brigada je sa 1. i 2. bataljonom prešla u napad, s ciljem da osvoji Gornji i Donji Slatnik i Zdence, južno od Ruševa. Neprijatelj je pružio jak otpor, pa je napad produžen 17. aprila. Naročito žilav otpor neprijatelj je pružao sa jakih položaja: k. 254, k. 242, k. 304 u rejonu Zdenci-Slatnik. Snažne i uporne ponavljane napade 1. i 2. bataljona neprijatelj je uspešno odbijao. Potom su u borbu ubačene još dve čete 3. bataljona iz rezerve, pa su napadi nastavljeni sa još više žestine i upornosti. Najzad, posle mnogo napora i žrtava otpor neprijatelja je skršen a on prisiljen na uzmicanje. Na osvojenim položajima brigada je prenoćila i zadržala se do 12 časova narednog dana. Težinu borbe najbolje pokazuju žrtve koje su toga dana date: 63 poginula, 97 ranjenih i 2 kontuzovana borca. Bila je to očigledno previsoka cena za jedan sasvim skroman taktički uspeh. Ali, tako je moralo biti, izbora nije bilo.

Druga brigada je 17. aprila maršujući preko Selca, Majara i Slobodne Vlasti, uveče stigla na konak u selo Sovski Dol. Istovremeno je i 3. brigada iz Đakova preko Selca, Majara, Levanjske Varoši i Pake stigla na konak u rejon Ruševa, isturivši 2. bataljon prema Duboviku i Matkovića Mali radi obezbeđenja. Artiljerijska brigada i samostalni artiljerijski divizioni su takođe toga dana stigli u rejon Ruševo-Savski Dol. Štab divizije sa divizijskom pozadinom takođe je stigao u Ruševo. Tako se 17. aprila 1945. cela 6. proleterska divizija našla grupisana u rejonu Zdenci, Slatnik, Ruševo, Sovski Dol na severnim obroncima Dilj-planine, severno od Slavanskog Broda, koga je neprijatelj još uvek čvrsto držao i uporno branio, dok su se trupe njegovog 21. brdskog armijskog korpusa povlačile iz doline reke Bosne severno od Save.

Na južnim obroncima Dilja, prilaze prema Brodu i komunikaciji sa severa, branila je nemačka 369. legionarska divizija (po zlu poznata »Vražja divizija«). Ova nekada (u januaru 1943) veoma moćna i brojno jaka divizija (oko 20.000 ljudi) bila je već jako istrošena i svedena na nekoliko hiljada ljudi, ali još uvek borbeno sposobna i pouzdana. Ona je čvrsto držala i uporno branila posednute položaje dok su se komu-

nikacijom iz doline reke Bosne kroz Brod izvlačile i dalje povlačile trupe 21. brdskog armijskog korpusa. Njegova poslednja divizija povukla se iz doline Bosne na levu obalu Save do noći 18. aprila, pod zaštitom 964. tvrđavske brigade, koja je u rejonu Bosanskog Broda obrazovala zaštitnicu i preko Save počela povlačenje 19. aprila oko 16 časova.

Sa severnih obronaka Dilja 6. proleterska divizija se pokrenula pre podne 18. aprila i po podne prešla u napad na Brod i komunikaciju. Prva brigada je oko 12 časova, iz rejona sela Zdenci, počela da nastupa pravcem: Visoka Gradina (zapadno od Glogovice) - Knježica, sa 3. bataljonom u prethodnici. U rejonu k. 201 prethodnica je naišla na otpor koji je relativno brzo savladala. Oko 16 časova neprijatelj je snažno napao brigadu kod Knježica. U oštroj borbi napad je odbijen, brigada je, zatim, prešla u napad i oko 18 časova skršila otpor neprijatelja u rejonu k. 271, nateravši ga na povlačenje, a ona je sa dva bataljona u prvom ešelonu izbila u rejon k. 266-Košarevac, gde je prenoćila.

Druga brigada je sa Štabom divizije krenula 18. aprila iz Solvskog Dola i preko Ruševa, k. 289, Zdenci pred veče stigla u rejon Visoke Grede (zapadno od Glogovice), gde se pripremala za napad na Brodsku Varoš (predgrade Slavanskog Broda). Odmah po pristizanju, upućena je izviđačka četa prema Varošu gde je oko 22 časa došla u dodir sa neprijateljem. Treći bataljon je upućen pravcem Knježica-Bazovac-Tirkovac sa zadatkom da sa severa napadne i zauzme Varoš, dok je 1. bataljon, u nastupanju pravcem k. 271-k. 266-Rosinka, trebalo da preseče komunikaciju istočno od Varoši i da time osigura levi bok i potpomogne napad 3. bataljona. Drugi bataljon je zadržan u rezervi u rejonu k. 254 (Marica bok).

Treći bataljon je iz rejona Visoka gradina krenuo oko 24 časa i već oko 2 časa 19. aprila napadom potpuno iznenadio neprijatelja, izazvao pometnju i gotovo u naletu zauzeo Varoš. Iznenadeni neprijateljski vojnici napuštali su motorna vozila, naoružanje i opremu i u panici bežali u Brod. No, imajući dovoljno snaga zaostalih u odstupanju u Brodu, Nemci brzo prelaze u koncentričan protivnapad na 3. bataljon, koji je uporno nastojao da zadrži osvojeno mesto i odbaci napadača. U tome nije imao uspeha pa se morao povući iz sela i sa komunikacije na Tirkovac, odnosno južne padine Bazovca (k. 207). U oštroj borbi, među mnogim, teže je ranjen i komandant bataljona kapetan Jovo Bosnić, dobro poznat i van brigade po junaštvu i neustrašivosti. Umesto njega, komandovanje bataljonom preuzeo je poručnik Simo Galin. Ni 1. bataljon nije uspeo da savlada neprijateljske delove i preseče komunikaciju istočno od Varoši, pa se, posle žestoke borbe, u zoru 19. aprila povukao u rejon Sadovi Ivankovi. Na tim položajima brigada je provela naredna 24 časa.

Treća brigada je 18. aprila počela napad pravcem Dubovik-Kindrovo-Rastušje-Slavanski Brod. Već oko 7.30 časova 2. bataljon 3. brigade napao je neprijatelja na Jurjem brdu (k. 430, k. 471 na grebenu Dilja) dok je levo od njega, prema Duboviku, nastupao 1. bataljon. Neprijatelj je pružao jak otpor i ubrzo se razgorela žestoka borba. Uz mnogo napora otpor je skršen, a neprijatelj je bačen sa grebena Dilja i oko 14 časova 2. bataljon je ušao u Slatnik, a 1. bataljon u Matkovića Malu. Po-

vlačeći se neprijatelj je uzastopno pružao otpor, vršeći i slabije protivnapade. U međuvremenu je između 1. i 2. bataljona u borbu uveden i 3. bataljon iz rezerve, koji je odlučnim napadom izbio na k. 204, kod zaseoka Gabrić, južno od Slatnika. Neprijatelj je protivnapadom odbacio bataljon i povratio izgubljeni položaj, ali je bataljon u ponovnom jurišu potisnuo neprijatelja i zadržao k. 204 u svojim rukama, odbivši neprijateljeve ponovljene napade. Bataljon je u ovim borbama imao 7 poginulih i 39 ranjenih boraca.

Narednog dana, 19. aprila, 3. bataljon 3. brigade je povučen u rezervu a u borbu je ubačen 1. bataljon, koji je zajedno sa 2. bataljonom nastavio prodiranje prema Kindrovu, pošto je ovaj zauzeo Orlovčić. U to vreme je 1. lička brigada već držala Košarevac, a 2. lička brigada rejon Tirkovac-Sadovi Ivankovi. Neprijatelj je čvrsto branio prilaze Slavonskom Brodu, pa je tek posle teške i ogorčene borbe 3. brigada obuhvatom sa istoka i zapada zauzela Kindrovo. Tu je teško ranjen od nazagne mine neustrašivi komandant 2. bataljona »Krbava« Miloš Čuruvija, a na njegovo mesto je postavljen Nikola Đaković, raniji komandant rasformiranog 2. bataljona »Biće Kesić«. Ovaj bataljon je samo toga dana imao gubitke od 18 poginulih i 23 ranjena borca. Posle osvajanja Kindrova brigada je nastavila pritisak prema Brodu, zauzevši do noći Rašće brdo i Sadnu šumu. Artiljerija je pratila prodiranje pešadijskih jedinica i snažno podržavala njihove napade.

Istoga dana je 1. brigada nastojala da preseče komunikaciju Si. Brod-Zagreb u rejonu k. 114 i zauzme Podvinje, ali u tome nije uspela, bila je odbačena. Tek oko 18 časova u ponovljenom napadu pošlo joj je za rukom da ovlada Podvinjem i izbije na komunikaciju. Druga brigada je zadržana u rejonu Tirkovac-Bazovac. Dok su se neprijateljevi zaštitni delovi, uglavnom trupe 369. legionarske divizije i 964. tvrđavske brigade, uporno tukli za svaki pogodniji položaj u sprečavanju nadiranja jedinica JA, dotle se glavnina 21. brdskog armijskog korpusa užurbano povlačila komunikacijom u pravcu Nove Gradiške i Zagreba.

U toku 20. aprila nastavljen je snažan pritisak na Slavonski Brod. Treća brigada je zauzela sela Rastušje i Tomicu i spojila se sa 1. brigadom u Podvinju. Oko 15 časova neprijateljski otpor je počeo naglo da slabi, tako da su jedinice 1. i 3. ličke brigade, zajedno sa delovima 5. i 17. divizije sa istoka, oko 21. čas počele prodirati u grad, koji je oko 23 časa bio potpuno očišćen od neprijatelja. Štiteći izvlačenje iz Broda, neprijatelj je uporno branio Brodsku Varoš, gde ga je u 20 časova ponovo napala 2. brigada. Njen 2. bataljon je u naletu upao u Varoš a 1. bataljon, potpomognut baterijom protivtenkovskih topova, gotovo je bez otpora presekao komunikaciju istočno od Varoši i produžio prema Brodu, koji je već bio oslobođen. Međutim, 2. bataljon je u Varošu naišao na jak otpor neprijateljevih zaštitnih delova, pa je u borbu ubačen i 3. bataljon, koji je dovršio čišćenje sela. Tom prilikom ranjen je poručnik Simo Galin koji je tek primio dužnost komandanta bataljona. Time su borbe za Slavonski Brod bile okončane.

U borbama za oslobođenje Đakova i Slavenskog Broda, od 15. do 21. aprila ujutro, 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« je, prema podacima iz njenog operacijskog dnevnika, ukupno imala gubitaka od

199 poginulih, 670 ranjenih, 14 kontuzovanih i 2 nestala. Među ranjenima nalazili su se načelnik Štaba divizije Lazo Radaković, zamenik političkog komesara divizije Dane Čuić, komandant 1. brigade Miloš Čanković, zamenik političkog komesara artiljerijske brigade Dako Borać i mnoge niže starešine. Procena da je u isto vreme neprijatelj imao 840 poginulih i 1.108 ranjenih ne može se smatrati realno odmerenom. Zarobljeno je 188 (po nekim podacima 250) neprijateljskih vojnika. Upadom u Brod oslobođeno je zarobljenih 180 pripadnika JA. Sudeći po gubicima 6. divizije - ukoliko su verodostojno beleženi - a imajući u vidu da su neke divizije trpele i teže gubitke, po sremskoj i slavonskoj ravnici bilo je tih aprilskih dana teških krvoprolića.⁵⁴⁴

Borbe na Ilovi

Nakon oslobođenja Slavenskog Broda, 6. proleterska divizija je sa sve tri brigade gotovo ceo dan 21. aprila provela u oslobođenom gradu. Odatle je uveče oko 19 časova 1. brigada pomerena u Gromačnik, a 2. i 3. brigada u Sibinj. Artiljerijska brigada je prenoćila u Brodskom Varošu, pozadina divizije, izgleda, u Slobodnici, dok se Štab divizije smestio u Gromačniku.

Zapovešću od 22. aprila u 2 časa Štab 1. armije odredio je 6. proleterskoj diviziji zadatak za naredna tri dana i to:

»22. aprila u 5 časova izvršiće pokret sa prostorije s. Sibinj-Gomačnik-Slobodnica i do 20 časova stići će u Sl. Požegu.

Po dolasku u Sl. Požegu obezbediti se od pravca Nova Gradiška.

23. aprila u 6 časova divizija će izvršiti pokret pravcem: s. Brestovac-Vilić Selo-Orljavac-Mijači i postavice se na prostoriji s. Ožegovci-Buč-Bučko Kamensko.

24. aprila u 6 časova divizija će izvršiti pokret sa ove prostorije i do 12 časova stići u Pakrac.

U toku 24. aprila izvršiti izvidanje u pravcu Okučana i prikupiti podatke o neprijateljskim snagama na sektoru Okučani-Nova Gradiška«.

Na osnovu ovako postavljenog zadatka Štab 6. proleterske divizije svojim zapovestima je svaki dan regulisao organizaciju marša po ešelonima. U određeno vreme 22. aprila cela divizija je bila u pokretu po kišovitom vremenu. Ona je do noći bez ometanja kompletna stigla u rejon Slavenske Požege. Odatle je narednog dana 1. brigada do 16 časova stigla u Branešće, 2. brigada u Španovicu, 3. brigada je prenoćila u Ožegovcima, zajedno sa Artiljerijskom brigadom i pozadinom divizije, dok je Štab divizije stigao u Pakrac. Ujutro, 24. aprila, divizija je nastavila marš i do 12 časova stigla u rejon Pakraca i razmestila se u gradu i obližnjim selima.

U to se vreme čitava 1. armija (svih sedam divizija) nalazila u nastupanju. U zahvatu komunikacije Brod-Nova Gradiška nastupale su, uz povremene neprijateljeve otpore, 1. proleterska i 21. udarna divizija a

⁵⁴⁴ Zb. XI-1, d. 81, 82, 83, 89, 90, 95; k. 256, br. reg. 12/2; k. 258, br. reg. 16/5, 57/4; k. 799, br. reg. 21/6, 22/6; k. 802, br. reg. 26/10, 47/10, 48/10, 1-11; k. 800, br. reg. 12-10.

desno od njih, na širu prostoriju Pakraca, nastupalo je ostalih pet divizija (6, 42, 48, 5. i 11) bez dodira sa neprijateljem. Izgledalo je da je neprijatelj u neprekidnom povlačenju, pogotovo kada je 1. proleterska divizija oko 5 časova 24. aprila ovladala Novom Gradiškom. Usled nepoznavanja situacije, naročito nemajući uvida u namere, postupke i dejstva neprijatelja, Štab 1. armije odlučuje da sa armijom pređe u opšte gonjenje neprijatelja prema Zagrebu. Zapovešću od 24. aprila on je usmerio četiri divizije (6, 42, 48. i 5) direktno u oblast Čazme, ne očekujući jači otpor na reci Ilovi. Međutim, još istog dana se uverio da je njegova procena bila nerealna, kada su njegove divizije naišle na snažan otpor neprijatelja na reci Ilovi, što Štab armije nije očekivao.

Situacija je bila zaista takva da je to teško bilo predvideti, jer je kapitulacija nemačke oružane sile mogla da nastupi svakog dana, pa i časa. Tu više nije moglo biti dileme. U tom cilju, čim su se trupe 21. brdskog armijskog korpusa iz Bosne prebacile na levu obalu Save, Štab 34. armijskog korpusa povlačio je svoje trupe da posednu odranije pripremane položaje za odbranu na Ilovu. Komandant grupe armija »E« stavio je 19. aprila pod komandu Štaba 21. brdskog armijskog korpusa sve namačke i ustaško-domobranske snage, koje su se zatekle između Drave i Save, naredivši mu da organizuje odbranu na liniji Drava-Bilogora-Ilova-Sava radi dobitka u vremenu za uredno povlačenje prema Zagrebu. Štab 34. armijskog korpusa je prebačen u Ljubljanu, gde je trebalo da organizuje odbranu njenog područja.

Do 26. aprila je Štab 21. brdskog armijskog korpusa uspostavio front na pomenutoj liniji u sledećem rasporedu:

- 15. kozački korpus na odseku Drava-Radotić;
- 11. poljska divizija na odseku Gradina-Nogaz-Zrinska (isključno);
- 22. pešadijska divizija na odseku Zrinska-Grubišno Polje;
- 369. legionarska i 1. ustaško-domobranska divizija na desnoj obali Ilove, na odseku od Grubišnog Polja (isključno) do Garešnice (uključno);
- 7. i 9. ustaško-domobranska divizija na odseku Garešnice (uključno)-Veliko Vukovje (isključno);
- 181. nemačka pešadijska divizija na odseku Veliko Vukovje (isključno)-Janja Lipa (isključno);
- 3. ustaško-domobranska divizija (ostaci) na odseku Bujavica-Novi Grabovac;
- 41. nemačka pešadijska divizija na odseku Planica-reka Veliki strug;
- 963. tvrđavska brigada na prostoriji Veliki Strug-Jasenovac;
- 7. SS brdska divizija »Princ Eugen« istočno od Kutine;
- 5. ustaško-domobranska divizija istočno od Bjelovara i
- 8. i 17. ustaško-domobranska divizija u korpusnoj pozadini na obzbeđenju komunikacija.

Sve je to Štabu 1. armije u trenutku izdavanja zapovesti 24. aprila bilo nepoznato. Budući u zabludi o neprijateljevim namerama, on ne priprema, ne postavlja i ne raspoređuje svoje divizije za bitku, već ih usmerava na brzo gonjenje. Evo kakav je zadatak 6. diviziji postavljen za 25. april 1945:

»VI divizija, 25. o.m. u 4 časa izjutra sa sadašnje prostorije izvršice pokret pravcem: Uljanik-Garešnica, tako da 25. o.m. do 22 časa stigne na prostoriju Popovac-G. Garešnica, gdje će prenoćiti. 26. o.m. produžiti sa pokretom pravcem: s. Samarića-Grabovica i istog dana do 20 časova stići na prostoriju: Čazmu-Cerina-Prokljivani, gdje se postaviti. Sa ove prostorije obezbediti se od pravca Ivanić-Grad, postavljajući protivkolska oružja duž komunikacije na pravcu Ivanić-Grad. Pored ovoga vršiti izvidanje i prikupljanje podataka od pravca Grabec i Povličani-Kriški«.

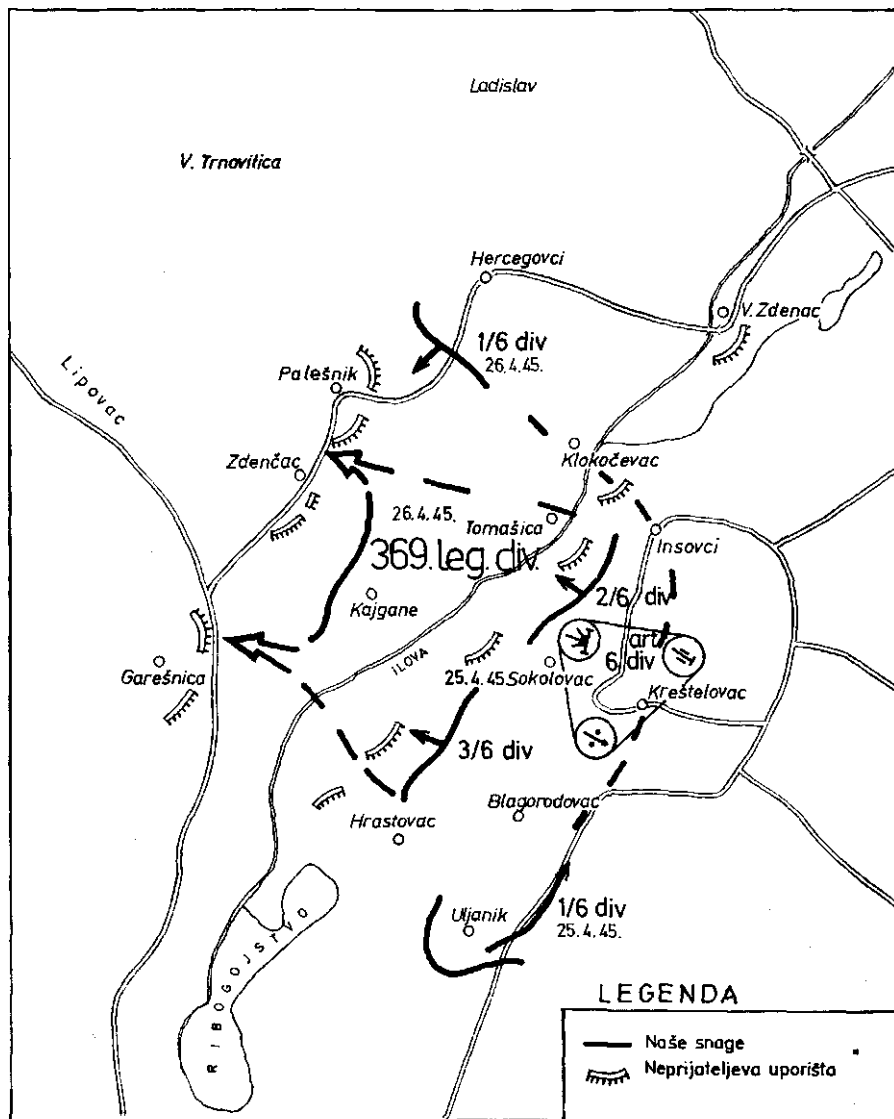
Štab 6. proleterske divizije svojom zapovešću je 24. aprila naredio je 1. brigadi da u 4 časa 25. aprila krene pravcem: Pakrac-G. Obrijež-Kapetanovo Polje-Goveđe Polje-Uljanički Brijeg-Uljanik-Garešnica-Popovac-G. Garešnica i smesti se u zapadnom delu G. Garešnice; 3. brigadi da u 3.30 časova krene pravcem: Pakrac-G. Obrijež-Batanjani-Toranj-Brekinjska-Uljanik-Garešnica-Popovac i smesti se u zapadnom delu Popovca; trećem ešelonu, koji je činio bataljon za vezu i delovi oko Štaba divizije, da u 4.30 časova krenu pravcem: Pakrac-Obrijež-Batinjani-Toranj-Brekinjska-Uljanik-Garešnica-Popovac i smesti se u centru Popovca; 2. brigadi da krene u 5 časova pravcem: Pakrac-G. Obrijež-Kapetanovo Polje-Goveđe Polje-Uljanički Brijeg-Uljanik-Garešnica-Popovac-G. Garešnica i smesti se u istočnoj polovini G. Garešnice; Artiljerijskoj brigadi da maršuje za 2. brigadom; Komandi pozadine, uključujući i Medikosanitetski bataljon, da krene u 7 časova pravcem: Pakrac-G. Obrijež-Kapetanovo Polje-Goveđe Polje-Uljanički Brijeg-Uljanik-Garešnica-Mali Pašijan i smesti se u njemu.

U međuvremenu je Štab 1. armije dobio podatke o kretanju neprijateljskih trupa komunikacijom Banova Jaruga-Garešnica-Zdenčac-Palešnik prema Grubišnom Polju (radilo se, u stvari, o razvoju i posedanju položaja), pa je 24. aprila oko 22 časa putem sredstava veze izvršio izvesne korekcije zapovesti, ostajući pri osnovnim zadacima. Na osnovu toga je i Štab 6. divizije izdao dopunu svoje zapovesti kojom je promenio maršrutu 2. brigadi, usmerivši je pravcem: Pakrac-Omanovac-Badljevina-Sredani-Dečanovac-Sokolovac-Zdenčac i dalje do G. Garešnice, kako je već navedeno. Za 2. brigadom je trebalo da maršuje Artiljerijska brigada, bataljon za vezu i Štab divizije.

Ujutru 25. aprila divizija je određenim pravcima krenula na marš. U toku marša, koji se odvijao bez ometanja, situacija se razbistrala i razjašnjavala iz čega su proizašle značajne korekcije, odustajanje od ne-realno postavljenog marševskog cilja. Prva brigada je oko 13 časova zastavljena u Uljaniku, gde je prenoćila. Druga brigada je oko 16 časova stigla u Sokolovac, gde je stupila u borbeni dodir s neprijateljem na Ilovi i već u 18 časova prešla u napad. Prvi bataljon je ovladao mostom u rejonu k. 114, prešao reku i u naletu ovladao Tomašicom, izuzev dela oko crkve. Drugi bataljon je istovremeno prešao reku kod vodenice (istočno od Kajgana) i napao selo Kajganu, ali je zadržan na njegovoj ivici. Napad brigade podržavala je jedna baterija Protivtenkovskog divizion divizije sa vatrenih položaja na severoistočnoj ivici Sokolovca. Treća brigada je oko 15 časova došla u borbeni dodir s neprijateljem, kada je stigla u Hrastovac i napala ga s 1. i 3. bataljonom u prvom ešelonu.

U veoma oštroj borbi ona uspeva da slomi otpor neprijatelja i da obrazuje mostobran na desnoj obali Ilove. Divizija je, dakle, s marša forsirala reku Ilovu, obrazovala mostobrane i stvarala uslove za dalje prodiranje. Ulagani su veliki napori tokom noći i sledećeg dana do oko 14 časova da se neprijateljski otpor skrši i osvoji Garešnica, ali uspeha nije bilo. Oko 14 časova 26. aprila 3. brigadu su ispred Garešnice smenile jedinice 48. makedonske divizije, a ona je povučena u Sokolovac.

U međuvremenu se 1. brigada ujutro 26. aprila iz Uljanika prebacila u rejon Sokolovac-Tomašica, gde je, koristeći se uspehom 2. brigade,

Borbe na reci Ilovi 25. i 26. aprila 1945.

uvodena u napad prema Palešniku sa zadatkom da ga zauzme i omogućiti diviziji dalje nastupanje. U napad su ubačeni 1. i 3. bataljon. Prvi bataljon je izbio na k. 133 i tu je bio zadržan, dok je 3. bataljon izdržao i slomio dva jaka neprijateljska protivnapada, snažno podržana artiljerijom, održavši se na dostignutom položaju. U 20 časova obnovljen je napad na Palešnik, ali opet bez uspeha, pa se brigada zadržala na dostignutim položajima. Naporedo njoj i 2. brigada ie ujutro 26. aprila obnovila napad na Tomašicu. U borbu je s juga prema crkvi u selu - ubačen 3. bataljon iz rezerve, koji je u oštroj borbi izbacio neprijatelja iz šume ispred sela i prodro u selo, čime je Tomašica bila zauzeta. U više navrata neprijatelj je protivnapadima pokušavao da povрати selo, ali nije uspeo. I 2. bataljon 2. brigade je ceo dan vodio oštru borbu za Kajganu, da bi tek oko 19 časova uspeo da izbací neprijatelja i zauzme selo, spajvši se potom sa 1. i 3. bataljonom koji su već bili zauzeli Tomašicu.

Odmah potom, 2. brigada je krenula u napad na Zdenčac (naporedo s 1. brigadom na Palešnik) i tu bila zaustavljena. Iako su izviđačka i automatičarska četa oko 1 čas 27. aprila uspele prodréti u selo nisu se mogli održati; bile su izbačene pa su se zadržale na položajima ispred sela. Očekujući da će 1. i 2. brigada zauzeti Palešnik i Zdenčac, Štab divizije upućuje 3. brigadu iz Sokolovca sa zadatkom da preko Tomašice i Palešnika razvije uspeh u dubinu i prodre u rejon sela Oštri Zid. Ali, kako Palešnik i Zdenčac nisu zauzeti, ni ovaj manevar se nije mogao ostvariti, pa je 3. brigada, sa 2. i 3. bataljonom u prvom ešelonu, angažovana za napad na Palešnik zajedno sa 1. brigadom. Ujutro 27. aprila 2. bataljon 2. brigade predao je položaje u Kajgani jedinicama 48. divizije, pa je i on prebačen ka Zdenčacu gde su 1. i 3. bataljoni vodili žestoke borbe.

Od 25. aprila popodne do 27. aprila prepodne samo je 6. proleterska divizija uspela forsirati Ilovu i prebaciti sve snage na desnu obalu, obrazovavši mostobran na liniji Palešnik-Zdenčac-Kajgana, na kojem se razgarala žestoka borba s izgledima daljeg prodora u dubinu. Stoga je neprijatelj pred brigade 6. proleterske divizije ubrzano dovlačio pojačanje.⁵⁴⁵ Nešto kasnije je 5. udarnoj diviziji, desno u rejonu Klokočevca, pošlo za rukom da pređe Ilovu i obrazuje mostobran, dok su sve ostale divizije bile zadržane na levoj obali Ilove. Tokom dana i noći i narednog dana po podne na liniji Palešnik-Zdenčac smenjivali su se napadi i protivnapadi, ali prodora ni uspeha nije bilo. Neprijatelj je posednute po-

⁵⁴⁵ Do 12 časova 26. aprila na odseku Garešnica-V. Zdenci pred 6. divizijom nalazila se 369. legionarska divizija, sastava: 370. puk (ili grupa »Srami«) na odseku severni deo Klokočevca-krst na putu za V. Zdence; grupa »Berlin« (447. i 803. bataljon iz 181. divizije), na odseku Garešnica-Tomašica-južni deo; tvrđavski grenadirski bataljon 910. na odseku Tomašica-srednji deo-Klokočevci, severni deo; 369. artiljerijski puk sa jednim divizionom iz 370. puka, jednim iz grupe »Berlin« i bataljona 910.; 369. pionirski bataljon na opravi mosta kod južnog ulaza u Hercegovac, kao i na obezbeđenju ostalih komunikacija; 369. protivtenkovski bataljon; 369. bataljon za vezu i jedan bataljon iz 181. divizije. Od 12 časova 26. aprila uvedena je 7. ustaško-domobranska divizija na odseku Garešnica-Klokočevac. Prepodne 27. aprila je odsek Klokočevac-Grubišno Polje (isključno) posela 1. ustaško-domobranska divizija; grupa »Berlin« je vraćena u 181. diviziju; nemačka 369. legionarska divizija se prikupila na prostoru Hercegovac-Palešnik, a naredeno je prebacivanje 964. tvrđavske brigade i 910. bataljona u Palešnik (AVII, k. 257A, br. reg. 42-2/2, 45-2/2).

ložaje pojačavao i odsudno branio, vešto kombinujući čvrst frontalni otpor i ograničene energične protivnapade, ulažući krajnje napore da front održi do određenog vremena, mada je pritisnut teško obolevao.

Artiljerijska brigada i samostlani artiljerijski divizion su sa vatrenih položaja Kereštelovac-Sokolovac (dok su imali municiju) efikasno pomagali pešadiju u napadu pri osvajanju Tomašice i Kajgane, kao i u brojnim pokušajima da se osvoji Palešnik i Zdenčac. Haubička baterija Teškog divizion je 27. aprila sa vatrenog položaja zapadno od Sokolovca brzo učutkala i na premeštanje prinudila neprijateljsku bateriju kod raskrsnica puteva jugozapadno od Zdenčaca. Protivtenkovski divizion je po baterijama ubačen u streljački stroj, ali bez vidnijeg uspeha.

U toku prepodneva 28. aprila brigada 6. proleterske divizije upinja se sve snage da slome neprijateljev otpor u rejonu Palešnik-Zdenčac i stvore uslove za dalje prodiranje. Upravo kada je pritisak na neprijatelja dostizao puni napon, odjednom je nastupio preokret, napad je morao da se obustavi i jedinice da se užurbano povuku na levu obalu Ilove. Naime, da bi sprečio slom i održao front do predviđenog vremena-kako bi stvorio uslove za organizovano izvlačenje snaga preko Zagreba u Austriju-neprijatelj 28. aprila u zoru iz rejonu Poljane sa 7. SS divizijom »Franc Eugen« vrši snažan bočni napad sa 13. SS pukom pravcima: Antunovac-Uljanik-Blagorodovac-Kreštelovac, i sa 14. SS pukom na pravac Hrastovac-Imenovci. Istovremeno je 1. ustaško-domobrarskom divizijom i delovima 369. legionarske divizije napao s fronta 6. i 5. diviziju, dok su 9. ustaško-domobrarska divizija i slabiji delovi 7. SS divizije napadali u levi bok 48. divizije. Sedma SS divizija je razbila front 42. divizije i nanoseći velike gubitke (264 poginula, 877 ranjenih, 384 nestalih, 21 zarobljenih) njenoj 7. i 16. brigadi, zauzela Antunovac, Uljanik, Blagorodovac i oko podne izbila u rejon Kreštelovca, ugrozivši time pozadinu 48. 6. i 5. divizije i 1. konjičke brigade. Stoga je Štab 1. armije naredio povlačenje svih snaga na levu obalu Ilove.

U tim okolnostima 6. proleterska divizija bila je prinuđena da se povlači pod jakom neprijateljskom vatrom i pritiskom. Oko 13 časova, ispred Palešnika, 3. brigada se povlačila preko Ilove pod zaštitom 3. bataljona, dobivši zadatak da odmah napadne i odbaci neprijatelja iz Sokolovca, koji je neprijatelj već bio zauzeo po prelasku na levu obalu Ilove, ugrozivši artiljeriju i pozadinske jedinice i ustanove divizije. Napad je izvršen u sadejstvu sa 1. i 2. bataljonom, ali ga je neprijatelj jakom vatrom zaustavio. U tom je preko reke pristigao i u borbu bio uveden i 3. bataljon i četa automatičara, a pristizao je i 2. bataljon 2. brigade, koji je oko 13 časova upućen preko Kajgane da napadne Sokolovac. Ovako prikupljene snage su u energičnom napadu izbacile neprijatelja iz Sokolovca, potom i iz Kreštelovca i naterale ga na povlačenje. Time je otklonjena svaka opasnost od artiljerije i divizijske pozadine koje su se inače same povlačile unazad.

Druga brigada je zatečena ispred Zdenčaca, levo i desno oko puta Zdenčac-Tomašica, odakle se sa 1. i 3. bataljonom povlačila pod pritiskom, ali uredno i organizovano, preko Tomašice prema Imsovcima, na levu obalu Ilove, gde su zapadno od Imsovca poseli položaj prema Klo-

kočevcu i Tomašici. Do mraka i tokom noći 28/29. aprila oni su u nekoliko navrata odbacili neprijateljske delove koji su pokušavali da se prebace na levu obalu reke. I 1. brigada je ispred Palešnika oko 16 časova počela da se izvlači preko Tomašice na levu obalu Ilove, odakle je upućena u napad na neprijatelja u Kreštelovcu. Razvivši dva bataljona, ona se uputila prema selu, ali do borbe nije došlo, pošto je neprijatelj već bio odbačen iz sela od jedinica 5. divizije i 1. konjičke brigade. Potom se 1. brigada prikupila i razmestila u kantonman u Kreštelovcu, gde se zadržala narednih dana kao divizijska rezerva.

Neočekivano brzi prodor nemačke 7. SS divizije preko Uljanika i Blagorodovca neposredno je i jako ugrozio artiljeriju i pozadinske jedinice 6. divizije u rejonu Sokolovac-Kreštelovac. U rejonu Kreštelovca zatečena je Artiljerijska brigada i pozadina divizije bez odgovarajućeg obezbeđenja, ostavljena sama sebi. Situacija je postala veoma kritična, pa su se artiljerci i pozadinci morali latiti oružja i braniti kao pešadija da bi stvorili vreme i mogućnost za izvlačenje oruđa i ustanova. Artiljerija se pod borbom povlačila u rejon Dežanovca, Protivavionski divizion u rejon Imsovcu-Brestovac i Protivtenkovski divizion i Imsovcu. Izvlačenje oruđa štitilo je ljudstvo 1. i 3. divizionu Artiljerijske brigade sa po jednim do dva oruđa, sa vatrenog položaja na južnoj ivici Kreštelovca, neposrednim gađanjem i borbom kao pešadija.

Ujutro, 29. aprila, 1. brigada se zatekla u Kreštelovcu, 2. brigada je sa 2. i 3. bataljonom držala front na Ilovi prema V. Zdencima, Klokočevcu i Tomašici, dok su se štab i 1. bataljon smestili u Imsovcima; 3. brigada je sa 1. i 3. bataljonom držala front na levoj obali Ilova, zapadno od Sokolovca, prema jugozapadnom delu Tomašice, prema Kajgani i Garešnici do uključno Ribogojilište i šuma Žabare (isključno); artiljerijska brigada se nalazila u rejonu Dešanovci zajedno sa pozadinom divizije; Štab divizije smestio se u Kreštelovcu.

Pošto je napad odbijen i neprijatelj 28. aprila uveče odbačen na desnu obalu Ilove, Štab 1. armije je zapovešću od 29. aprila naredio popunu i sređivanje divizija zahvaćenih neprijateljskim protivudarom, odredivši im pri tom novi raspored. Šesta proleterska divizija je ostala frontom na Ilovi, desno put Končanica-Zdenci i levo šuma Žabare (isključno).⁵⁴⁶ Tokom 29. i 30. aprila na frontu je vladalo relativno zatišje, samo su artiljerija i minobacači povremeno obostrano dejstvovali.

Mada je neprijatelj u popodnevnim časovima 30. aprila počeo postepeno izvlačenje sa Ilove, napad i nastupanje 1. armije preko Ilove počeli su tek sutradan posle podne. U svojoj zapovesti od 2. maja u 1 čas Štab 1. armije podvlači da je 6. proleterska divizija svim snagama već forsirala Ilovu i »ovladala s. Hercegovac, Palešnik i Zdenčac«, postavivši joj zadatak: »VI divizija 2. maja nastavite gonjenje neprijatelja (radi se o 369. legionarskoj diviziji - D.O.) pravcem: s. Popovac-s. Smiljanik-s.

⁵⁴⁶> Desno od 6. divizije, na frontu V. i M. Barna - put Pavlovac-Zdenci nalazila se 11. udarna divizija; levo od 6. divizije, na frontu Žabare (uključno)-Bujavice (isključno), nalazila se 42. makedonska divizija; levo od nje, na frontu Bujavice (uključno)-reka Sava (isključno) nalazila se 21. srpska divizija; 48. makedonska divizija je povučena u rejon Daruvara; 5. krajiška divizija je bila prikupljena u rejonu Ivanovo Polje-Dežanovac-Trojeglava; 1. proleterska divizija se prikupila u rejonu Toranj; 1. konjička brigada je bila u rejonu Podbor-Batinjani (k. 715, br. reg. 44/1-9).

Samarica-Grabovnica u cilju zauzimanja Čazme. Svoj levi bok obezbediće na pravcu Garešnica i jačim patrolama izvidati padine Moslavačke gore«.

U međuvremenu, tokom prepodneva 1. maja, 1. brigada je u Kreštelovcu, kao divizijska rezerva, raspoređivala novopristiglo ljudstvo (preko 100 boraca koji su tog puta položili zakletvu) i sređivala jedinice. U 14 časova je održan miting povodom 1. maja. Tek oko 17 časova brigada je krenula i oko 18 časova prešla Ilovu i ušla u Tomašiću bez otpora, jer se neprijatelj povukao. Ovde je 2. bataljon ostao u divizijskoj rezervi, a 1. i 3. bataljon su u razvijenom stroju upućeni da napadnu Zdenčac. Neprijatelj se, međutim, povukao i iz Zdenčaca u rejon Pašijana, gde je pripremio novi snažan otpor. Pošto su ušli u Zdenčac, 1. bataljon se razvio prema Pašijanu u severozapadnom, a 3. bataljon u jugozapadnom delu Zdenčaca. Sutradan, 2. maja, brigada (bez 3. bataljona) je dobila zadatak da razbije neprijatelja i preseče komunikaciju Garešnica-Bjelovar. Međutim, ona je bila primorana na odbranu, jer je neprijatelj bio veoma aktivan. Samo 1. bataljon je slomio i odbio tri jaka protivnapada. Pred njom su se nalazile snage 369. legionarske i 7. ustaško-domobranske divizije u rejonu Pašijan-Pašijanski gaj, na liniji: k. 146-k. 137.

U nastojanju da slomi neprijatelja brigada je oko 0,30 časova 3. maja krenula svim snagama u napad, ali ju je neprijatelj dočekao snažnom vatrom i zaustavio, a potom krenuo u protivnapade što je dovelo do ogorčene bliske borbe prsa u prsa. Oštra borba se produžila tokom dana uz poneki neprijateljski protivnapad. Istovremeno je i 2. brigada vodila tešku borbu za Pašijanski gaj i selo Pašijan napadajući sa severoistoka. Oko 10 časova počela je da joj sadejstvuje 1. brigada napadajući sa juga i jugoistoka, pa su oko 12 časova V. i M. Pašijan osvojeni, a neprijatelj nateran na povlačenje. Potom je 1. bataljon 1. brigade upućen da pročisti šumu Brestovac, a 3. bataljon je oko 15 časova sadejstvovao 3. brigadi u osvajanju Garešnice, dok je 2. bataljon sa ostalim snagama nastupao prema Popovcu, gde se uveče prikupila kompletna 1. brigada.

Pošto je 1. maja posle podne prešla r. Ilovu kod Kločevca, 2. brigada je bez otpora nastupala prema Palešniku, razbila neprijateljske zaštitničke delove pred selom, prošla selo i opet naišla na otpor koji je brzo uklonila, a potom je izbila pred Pašijanski gaj. Pokušaj jednog bataljona, oko 21 čas, da se napadom u toku noći probije preko Paljevina i Gajine, severno od Pašijana, u rejon k. 129 (Lipovo brdo) nije uspeo. Sutradan brigada je sa dva bataljona napadala prema Pašijanskom gaju, i mada je neprijatelj pružao snažan otpor, jedan bataljon je ovladao železničkom stanicom Palešnik, a 2. bataljon rejonom k. 146. Borba je nastavljena i sledećeg dana, ali se kroz Pašijanski gaj nije moglo prodreti, pa su snage pregrupisane i napad usmeren na Pašijan. Tada je usledio napad i sadejstvo 1. brigade, pa je osvojen Veliki Pašijan. Pošto je savladala otpor u rejonu Pašijana, brigada je nastavila da nastupa savlađujući otpor manjih neprijateljskih delova i oko 19 časova 3. maja prikupila se u rejon Trnovički Popovac i tu zanoćila.

Treća brigada je 1. maja počela da nastupa oko 17 časova sa položaja Tomašica-šuma Žabare. Njen 3. bataljon po prelasku Ilove poseo je bez otpora južni deo Tomašice i Kajganu, 2. bataljon je iz rezerve ubačen u nastupanje, u početku orijentisan prema Palešniku a ubrzo preusmeren prema Garešnici, dok je 1. bataljon na levom krilu prešao Ilovu i potisnuo neprijatelja prema Garešnici. Pošto je neprijatelj uporno branio Garešnicu došlo je do oštre dvodnevne borbe. Narednog dana neprijatelj je uzastopnim protivnapadima nastojao da slabi pritisak 3. brigade i da je odbaci nazad, ali su mu svi napadi ostali bez uspeha. Borba je nastavljena i 3. maja i negde oko 11 časova primećeno je da slabi neprijateljev otpor i da se izvesne snage povlače iz Garešnice. Bilo je to u vreme kada su 2. i 1. brigada slomile otpor u rejonu Pašijana, presecale komunikaciju Garešnica-Bjelovar, a 1. brigada usmerila dejstva preko Brestovca prema Garešnici. Čim je to primećeno, 3. brigada je pojačala pritisak i oko 18 časova očistila Garešnicu, a potom je krenula prema Popovcu.

Pošto je divizijska artiljerija bila u velikoj oskudici municije, to je morala strogo ekonomisati i mogla je dejstvovati samo u situacijama kada je to bilo preko potrebno. Stoga ona 1. maja nije ni dejstvovala. U toku 2. maja samo je 1. baterija Protivtenkovskog diviziona, sa severoistočne ivice Palešnika, neposrednim gađanjem podržavala napad 2. brigade, dok je Teški divizion, sa vatrenog položaja u rejonu Tomašice, tukao neprijateljske baterije u južnom delu Pašijana, a podržao je i 3. brigadu pri odbijanju neprijateljskog protivnapada prema Kajgani.

Najzad, uveče 3. maja 1945. 6. proleterska divizija se, posle teških i krvavih osmodnevnih borbi na reci Ilovi, našla prikupljena u rejonu Popovac-G. Garešnica-Oštri Zid, dakle u rejonu koji joj je bio određen kao marševski cilj za 25. april 1945. U osmodnevnim borbama na Ilovi, od 25. aprila do 3. maja uveče, ona je, prema podacima iz njenog operacijskog dnevnika, pretrpela gubitke od 146 poginulih, 600 ranjenih i 38 nestalih. Neprijateljski gubici su, kao i obično, neodmereno procenjeni na: 1.098 mrtvih, 1.336 ranjenih, dok ih je 33 zarobljeno.

Neće biti naodmet da se ovde iznesu i gubici bataljona 3. brigade u toku aprila 1945, pošto su nekim slučajem ti podaci sačuvani. Od 1. do 30. aprila oni izgledaju ovako: 1. bataljon - 92 poginula, 261 ranjen i 13 nestalih; 2. bataljon - 66 poginulih, 271 ranjen i 13 nestalih i 3. bataljon 74 poginula i 229 ranjenih. Kao što se vidi gubici su bili veoma veliki, iznosili su približno oko polovine tadašnjeg brojnog stanja bataljona. Pouzdano se može reći da gubici u bataljonima 1. i 2. brigade nisu bili ništa manji, mogli su, s obzirom na borbe, biti samo veći, ali o tome nema podataka.⁵⁴⁷⁾ Prema izveštaju šefa Sanitetskog odseka od 1. maja 1945. godine divizija je u aprilu imala 457 poginulih i 2.344 ranjena borca.⁵⁴⁸⁾

547) Zb. XI-f, d. 91, 94, 97, 98, 100, 104, 107, 114, 132 AVII, k. 798, br. reg. 11/1, 11/4, 11/5, 11/6, 12/1; k. 799, br. reg. 15/6, 22/6, 23/6; k. 800, br. reg. 12-10, 26/10, 6/11, 8/11, 9/11, 10/11, 11/11, 12/11; *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945*, VII, Beograd, 1958, str. 581-596, 636-651, i k. 808, br. reg. 22-2/5.

548) Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR-u, knj. 7, dok. 205.

Poslednje borbe divizije. Borba za Čazmu i u rejonu Zagreba

U rejonu Popovac-Gornja Garešnica jedinice 6. proleterske divizije nisu dobile vremena ni za pravi predah a kamoli za odmor. Dok su se prikupile, donekle sredile i ljudstvo nešto prezalogajilo, nastupanje je već posle pola noći nastavljeno prema Čazmi u duhu zapovesti Štaba 1. armije od 2. maja. Pred divizijom se u odstupanju nalazio 370. puk nemačke 369. legionarske divizije (»Vražje«) i ostaci 7, 8. i 9. ustaško-domobranske divizije Nezavisne Države Hrvatske.

U 1 čas 4. maja 1. brigada se iz rejona Popovca uputila preko Samarice i Grabovnice u rejon Milaševci, nešto severoistočnije od Čazme. Drugi bataljon i izviđačko odeljenje u prethodnici došli su u sukob sa neprijateljskim zaštitnicama kod Samarice, odakle su ih bez poteškoća proterali. U daljem nastupanju bilo je još ponegde manjih sukoba, koji nisu mogli ukočiti marš. Brigada je u rejon Grabovnica-Milaševci stigla oko 10 časova. Tu je dobila zadatak da preseče komunikaciju Čazma-Bjelovar i napadne severoistočni deo Čazme. O neprijatelju se znalo samo toliko da se radi o ustašama i domobranima, koji odbranom Čazme brane komunikaciju. U stvari, radilo se o 7. ustaško-domobranskoj diviziji koja je, oslanjajući se desno na nemačku 41. pešadijsku diviziju u rejonu Ivanić-Grada, obrazovala i držala mostobran u rejonu Čazme na reci Česmi, dok se 369. legionarska divizija uspela povući uz velike gubitke preko r. Česme u rejon Kabala.

Po prijemu zadatka usledila je ubrzana priprema i organizacija napada, raspored i razvođenje jedinica. Drugom bataljonu je naređeno da napadne Čazmu sa istoka, šireći se levim krilom do k. 114, a 3. bataljonu da preseče komunikaciju prema Bjelovaru, šireći se levim krilom do k. 112 a desnim do šume Jazovišine, dok je 1. bataljon zadržan u rezervi. Napad je počeo u 13 časova sa linije: Grabovnica-Milaševci. Nešto kasnije, u 14 časova, usledio je napad na Čazmu i 2. brigade levo od 2. bataljona 1. brigade. Oko 15 časova ovaj bataljon uspeva da izbije na komunikaciju i upadne u istočni deo Čazme, gde su se zametnule oštre ulične borbe. Neprijatelj se uporno branio i u jednom trenutku se većtim manevrom pojavio bataljonu iza leđa, pa je ovaj morao intervenisati sa četom iz rezerve i raščistiti situaciju. Međutim, 3. bataljon 1. brigade nije nikako uspevao da izbije na komunikaciju i upadne u severoistočni deo Čazme. Činjeni su veliki naponi, ali uspeha nije bilo. Neprijatelj ne samo da se uporno branio na položajima nego je preduzimao i jače protivnapade, da bi odbacio bataljon i obezbedio komunikaciju za povlačenje snaga iz Bjelovara.

Oko 20 časova, pod zaštitom jakih pobočnica, naišle su kolone 5. ustaško-domobranske divizije koja se povlačila iz Bjelovara, u koji su oko 20 časova ušle 16. i 17. divizija 3. armije JA, pod komandom zloglasnog ustaškog zlikovca Rafaela Bobana. Njene pobočnice su izmanevrisale položaje na desnom krilu 1. brigade u rejonu Gornjeg Draganeca i prisilili brigadu na povlačenje. Put im je bio otvoren u Čazmu, gde su stigli posle ponoći, iznenadivši 2. brigadu koja je upravo privodila kraju

borbe za osvajanje Čazme, tako da se morala ne baš u najboljem redu povlačiti. Pošto je odbačena sa komunikacije i iz Čazme, 1. brigada se neko vreme prikupljala i sređivala, da bi potom oko 2 časa 5. maja krenula u napad. Ona je povratila izgubljene položaje i u 5 časova ovladala komunikacijom Čazma-Bjelovar, a potom izbila na liniju Gornji Draganec-Vagovina.

Druga brigada je u 2 časa 4. maja produžila marš pravcem Gornja Garešnica-Samarica-Miklouš-Grabovnica i oko 10 časova došla u borbeni dodir s neprijateljem ispred Čazme. U to vreme se 1. brigada u rejonu Grabovnica-Milaševci pripremala za napad, dok je 3. brigada stizala u rejon Vučana kao divizijska rezerva. Čim je izbila u rejon Grabovnice i došla u borbeni dodir s neprijateljem, 2. brigada je usmerena prema Čazmi i u 14 časova prešla u napad sa 1. bataljonom u zahvatu puta Grabovnica-centar grada i 2. bataljonom južno od grada sa zadatkom da preseče komunikaciju Čazma-Bosiljevo i posedanjem mosta na reci Česmi spreči neprijatelju odstupanje iz grada, dok je 3. bataljon zadržala u rezervi. Prvi bataljon je uspešno prodirao i, lomeći otpor jedinica 7. ustaško-domobranske divizije, ovladao raskršnicom puteva u centru grada. Potom je produžio prodiranje i naišao na veoma jak otpor s pravca Dereza Čazmanska, gde ga je, iz rejona mosta na Česmi, neprijatelj jačim protivnapadom suzbio i za oko 200 metara potisnuo nazad. U borbu je tada ubačen i 3. bataljon iz rezerve, pa je izgubljeni prostor ponovo povraćen, a 1. bataljon je ovladao mostom na Česmi na putu prema selu Cerini.

Iako je izgubio centar i veći deo grada, neprijatelj se u zadržanim delovima vrlo uporno branio. Oštra borba za osvajanje preostalih delova grada nastavljena je noću punim intenzitetom. I taman kada je izgledalo da će napori uroditi plodom i borba se privesti kraju, nenadano se u gradu pojavljuje kolona 5. ustaško-domobranske divizije iz pravca Bjelovara. Pošto je odbacila 1. brigadu sa komunikacije Draganac-Čazma, ona je oko 2 časa 5. maja iznenada upala u Čazmu, iza leđa 1. i 3. bataljonu 2. brigade i prisilila ih da se brzo i dosta neuredno povuku iz grada, da bi se potom zadržali na oko 500 metara jugoistočno od mesta. Pošto je otvorio put neprijatelj je bez zadržavanja, uz potrebna obezbeđenja, nastavio odstupanje kroz Čazmu prema Ivanić-Gradu. Budući da su se, nakon neurednog povlačenja iz mesta, donekle sredili i organizovali, 1. i 3. bataljon 2. brigade su ponovo oko 3 časa krenuli u napad na mesto, zahvativši pri tom vatrom kolonu u odstupanju. No, neprijatelj ih je protivnapadom oko 4 časa ponovo odbacio i produžio odstupanje. U to vreme, pošto je neprijateljska kolona prošla, 1. brigada se već povratila na izgubljene položaje i oko 5 časova ovladala komunikacijom u rejonu Gornji Draganec-Vagovina. Prvi i 3. bataljon 2. brigade, uz sadejstvo 1. bataljona 3. brigade, oko 6 časova ponovo napadaju mesto, u stvari neprijateljske zaštitničke delove u njemu. I tek pošto su se oni povukli prema Bosiljevu, Čazma je oko 9 časova 5. maja 1945. oslobođena.

U međuvremenu, dok se vodila borba za Čazmu, 2. bataljon 2. brigade i pored svih napora nije uspeo da izvrši zadatak, odnosno da zauzimanjem mosta i komunikacije između Čazme i Bosiljeva ometa ili

bar oteža neprijatelju povlačenje. Kada su oslobodili Čazmu 1. i 3. bataljon 2. brigade su odmah produžili prema Bosiljevu i ispred sela, oko mosta i sa desne obale Česme, naišli na otpor i bili zaustavljeni. Oko 14 časova jedna četa 2. bataljona prebačena je čamcima preko Česme u rejonu Mali Jantak. Ona je napadom s juga i iz pozadine omogućila ostalim snagama da se prebace preko reke i oko 16 časova da očiste Bosiljevo. U rejonu Bosiljeva 2. brigadu je oko 17 časova smenila 14. makedonska brigada 48. divizije, a ona se oko 18 časova uputila pravcem Carina-Dubrava-Koritno-Brčevac.

Namenjena za divizijsku rezervu 3. brigada je 4. maja ujutro počela da nastupa i preko Gornje Garešnice i Samarice stigla u rejon Vučana i tu bila zadržana. Ujutro je angažovala 1. bataljon da sadejstvuje 2. brigadi u osvajanju Čazme. Artiljerijska brigada je, sa vatrenih položaja u rejonu Suhaja, nešto malo podržavala borbu 1. i 2. brigade kratkim koncentracijama vatre. U dvodnevnim borbama za Čazmu 6. proleterska divizija imala je gubitke od 72 poginula, 140 ranjenih i 50 nestalih boraca.

U to vreme neprijatelj preživljava svoje poslednje dane. Njegova do tada uzorna disciplina i organizacija ozbiljno popuštaju i slabe, ali on se još uvek grčevito opire i tuče, duboko svestan da sudbinu ne može preokrenuti, da je poraz postao neminovnost i da je pobednik odavno odlučan. Vođa Rajha Adolf Hitler već je bio mrtav, bezuslovna kapitulacija je bila neminovna. Nemci se više nisu tukli za pobedu nego za mogućnost da se nekako izvuku preko jugoslovenske granice u Austriju, da izbegnu predaju trupama Jugoslovenske armije a time i odgovornost za počinjene zločine. S druge strane, borci Jugoslovenske armije su bili nepokolebljivo rešeni da neprijatelju onemoguće bežanje, da ga prisile na predaju i polaganje računa ne pitajući za cenu. A cena je bila drastično visoka, plaćala se neprojenim životima mladih jugoslovenskih rodoljuba i u trenucima kada je pobjeda bila osigurana, samo da se zločinac ne izvuče nekažnjeno.

Posle sloma neprijatelja na Ilovi nastupanje 1. armije JA preraslo je u bespoštedno gonjenje, koje se odvijalo danonoćno i bez odmora, samo da se neprijatelj što više potuče i rastroji i da položi oružje. Na domaku je bio Zagreb, ponos hrvatskog naroda i hrvatskih rodoljuba, od koga su ustaški zlikovci hteli stvoriti grad terora, smrti i genocida za sve one koji nisu prihvatili njihovu zločinačku ideologiju ili su pripadali drugoj religiji i naciji. Upravo su zbog toga borci hrlili prema Zagrebu kao na krilima. Izmoreni nespavanjem i naprezanjem svih fizičkih i moralnih snaga silovito su nastupali i neustrašivo jurišali. U cilju bespoštednog gonjenja Štab 1. armije, svojom zapovješću od 5. maja 1945, zahteva od svih divizija energično gonjenje, pri čemu 6. proleterskoj diviziji »Nikola Tesla« naređuje da produži sa »gonjenjem neprijatelja osnovnim pravcem: s. Luka-s. Majkovec-s. Sveta Helena, tako da do 6. ov. mj. do 24 časa ovlada prostorijom s. D. Zelina, a potom produži gonjenje preko s. Brekunjevac ka s. Kašina«.

U tom duhu Štab 6. divizije je već oko 11 časova toga dana, još dok je 2. brigada vodila teške borbe oko Čazme i Bosiljeva, uputio 1. brigadu sa položaja Gornji Draganac-Vagovina da nastupa pravcem Carina-Mostari-Poljana prema Vrbovcu. Maršem bez ometanja brigada je u

rejon sela Poljane stigla oko 5 časova 6. maja 1945. Druga brigada je oko 18 časova 5. maja krenula iz rejona Bosiljeva i preko Cerine, Dubrave i Koritna stigla oko 1 čas 6. maja u Brčevac. Treća brigada je iz Vučana marševala pravcem Čazma-Lipovčani-Mostari-Marinkovac, uz put očistila od neprijatelja sela Mostari i Maoča, i oko 6 časova 6. maja stigla u selo Poljanski Lug, orijentišući dva bataljona prema Vrbovcu i železničkoj stanici Vrbovec. Artijlerija i pozadina divizije su marševale sa brigadama. Tako se cela divizija 6. maja ujutro našla grupisana južno od Vrbovca, u rejonu: Brčevac, Poljana, Poljanski Lug, odakle je odmah nastavila nastupanje.

Pošto je uočeno da neprijatelj na pravcu nastupanja drži sela Luku i Lonjicu, Štab divizije je uputio 3. brigadu da razbije neprijateljske delove i otvori put divizije, postavljajući se kao bočno osiguranje dok divizija ne prođe. Budući da se računalo da će 3. brigada brzo obaviti posao, istovremeno je naređeno 1. i 2. brigadi da odmah krenu za 3. brigadom do rejona Sv. Helena-D. Zelina. Međutim, 3. brigada je kod sela Luke naišla na neočekivano jak otpor, pa se napad počeo oko 14 časova protegao tokom noći, tako da je otpor neprijatelja slomljen i on odbačen tek oko 4 časa 7. maja 1945. Istovremeno je očišćeno i selo Lonjica, pa se brigada u visini k. 112, zapadno od Lonjica, postavila prema Dugom Selu, dok su ostale jedinice produžavale marš.

Prva brigada je odmah posle 4 časa produžila marš pravcem Poljane-Luka-Dulepska-Samoborci-Mlaka-Sv. Helena, naišavši u Samoborcima na slabiji otpor koji je brzo likvidirala. Potom je neprijatelj u Mlaci pružio jači otpor ali je i on ubrzo slomljen i brigada je uveče stigla u D. Zelinu. Maršujući pravcem Luka-Zulepska-Samoborec-Sv. Helena 2. brigada je ujutro 7. maja naišla na neprijateljske kolone u povlačenju komunikacijom Stakorevac-Majovec-Sv. Helena. Oko 10 časova je 3. bataljon napao neprijatelja u Majkovcu, ali je zadržan na ivici sela. Čim je pristigao, u napad je ubačen i 1. bataljon, pa su udruženim snagama oko 16 časova zauzeli Majkovec, ovladali kosom tt. 204-206 (Štakorevac) zapadno od njega i produžili pretresanje i čišćenje zemljišta prema Kriševčevcu. U to vreme se 2. bataljon 2. brigade, maršujući pravcem Peškovec-Negovec-Sveta Helena, sukobio s neprijateljem u šumi Rakjovica (južno Mlake, istočno Sv. Helene) i u oštroj borbi ga savladao, uhvativši vezu desno sa 1. brigadom, a potom se u Vukovju spojio sa ostalim snagama 2. brigade. Treća brigada je iz Lonjice krenula oko 14 časova ka Sv. Heleni i D. Zelini, angažujući jedan bataljon u borbi za Paukovac. Artiljerijska brigada je 6. maja ujutro stigla u rejon Poljana, Prilesje, Brčevac (južno od Vrbovca), gde su dve baterije 76 mm M.27 pridate pešadijskim brigadama za neposrednu podršku, dok ostala oruđa nisu dejstvovala. Štab divizije je uveče 7. maja stigao u D. Zelinu.

Ujutru 8. maja 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« stajala je grupisana na istočnim prilazima Zagrebu, u rejonu Sveta Helena-Donja Zelina, spremna da slomi svaki otpor i umaršira u grad. S razlogom očekujući da će neprijatelj bar pokušati da pruži jači otpor u odbrani Zagreba, Štab 1. armije je 7. maja 1945. zapovešću odredio pravce i zone nastupanja svojih divizija. Šestoj diviziji naredio je da »napada pravcem s. Goranec-s. Jalšec-s. Gor. Bukovec-s. Remete-Mirogoj-Jelašičev

trg-Ilica«. Pošto joj je odredio granice zone napada levo i desno u zapovesti je dalje pisalo: »Po zauzimanju grada divizija odmah vrši pokret pravcem: s. Podsused-s. Zaprešić-s. D. Pušča- s. Dubravica-s. Sv. Peter«.

Oko 10 časova 8. maja 1. brigada je iz rejonu Donje Zeline krenula u dve kolone, pravcem Bukovec-Cučerje-Markuševac-Mirogoj-Zagreb. U desnoj koloni je nastupao 3. bataljon, a pozadi njega 1. bataljon i ostale jedinice brigade održavajući vezu desno sa jedinicama 1. proleterske divizije, dok je levu kolonu činio 2. bataljon, oslonjen levo na 3. brigadu 6. divizije. U nastupanju je bilo izvesnih manjih sukoba s neprijateljskim razbijenim delovima, ali je sve to brzo uklanjano i čišćeno. U selu Markuševcu desna kolona je gotovo bez otpora razoružala 418 nemačkih vojnika, ustaša i domobrana. Potom je brigada zanoćila u rejonu Remeta, iznad Mirogoja severno od Zagreba.

Druga brigada je nastavila gonjenje i tučenje neprijatelja noću 7/8. maja. Ona je oko 22 časa 7. maja sa 1. i 2. bataljonom zauzela Paukovec, dok je 3. bataljon preko k. 122 napao neprijateljske delove u Lužanu, pročistivši istovremeno manjim delovima šumu Bradačevine i rejon k. 130 (Božakovčica). Pošto su u Lužanu neprijateljski delovi pružali jači otpor u napad je, pored 3. bataljona, uveden i 1. bataljon, ali očekivano brzog uspeha nije bilo. Kako se borba počela otežati snage su odatle prebačene preko komunikacije D. Zelina-Belovar u rejon Blaškovca. Pre podne 8. maja 1. bataljon je dolinom reke Glavnice napao neprijatelja u Belovaru, rastrojio ga i produžio prema Žerjavincu i Obrežu. Drugi bataljon je u nastupanju pravcem Gajci-Durđekovec-Goranec stupio u borbu s neprijateljskim delovima koji su se povlačili od Granešine i Dubrave pred 1. i 3. bataljonom. Usledio je jedan od poslednjih žestokih okršaja s neprijateljom. Za oko dva sata oštrem borbe neprijatelj je potpuno razbijen i poražen, ostavivši na bojištu mnoštvo leševa i ratnog materijala. Noću se borba malo primirila pa su i premorene jedinice malo predahnule.

Pošto se uveče prikupila u rejonu Donje Zeline, 3. brigadi je oko 7 časova 8. maja naređeno da nastupa levo od 1. brigade, pravcem D. Zelina-Hrnjavec-Jasenovac-Kašina-Slanovec-Novski-Maksimir-Zagreb. Nastupanje je teklo bez značajnijeg otpora do Novaka, a potom je u Bukovcu došlo do manjeg otpora neprijateljskih delova, koji su proterani prema Maksimiru. Ulaskom u Maksimir opet je došlo do sukoba ali je i ovaj brzo raščišćen. Prodiranje u grad nastavljeno je tokom noći Maksimirskom cestom i Petrovom ulicom. U rejonu Kvaternikovog trga došlo je do jačeg okršaja sa brojnijom neprijateljskom grupom, koja je oko 5 časova 9. maja savladana i razoružana. Kako neprijatelj nije branio Zagreb (bežao je iz njega bez otpora), u gradu su 8. maja prve ušle jedinice 45. divizije 2. armije. One su prešle Savu kod Jakuševca, zauzele Radio-stanicu, naselje Trnje, Glavni kolodvor, Trg kralja Tomislava i aerodrom, čime je grad praktično bio oslobođen. 113. proleterska brigada »Rade Končar«, potčinjena Štabu 6. divizije, ušla je na njenom desnom krilu među prvima u Zagreb. Pre podne 9. maja 3. brigada je povučena iz grada u rejon D. Bukovec sa zadatkom da razbije neke neprijateljske delove u rejonu Remeta i Bukovec. Prva brigada je iz rejonu Remete-Mirogoj krenula oko 3 časa 9. maja i izbila na Jelačićev trg (sada Trg

Republike), a potom se uputila niz Ilicu, odakle je oko 10 časova vraćena i upućena da od zaostalih i razbijenih neprijateljskih jedinica očisti Medvednicu, odnosno Zagrebačku goru. Artiljerijska brigada je uveče 7. maja stigla u rejon Svete Helene, odakle je sutradan prebačena u D. Kasinu. Jedna baterija protivtenkovskog divizionu zadržana je na vatrenim položajima kod D. Zeline, za protivtenkovsku odbranu, dok su 2. brigadi pridata dva topa 76 mm M.27 za neposrednu podršku pešadije.

I dok su 1. i 3. brigada 9. maja ujutro gotovo bez otpora upale u Zagreb, da bi potom bile upućene na čišćenje južnih padina Zagrebačke gore, dotle je 2. brigada imala poslednji težak, žestok i krvav okršaj u rejonu Granešina-Oporevac s neprijateljskim snagama koje su još pokušavale da nađu nekog izlaza iz zaista bezizlaznog položaja. Posle teškog poraza prethodnog dana, neprijatelj je svoje razbijene preostale delove tokom noći sredio i prikupio i, ujutru oko 7.30 časova 9. maja, pravcem Doktorščina-Novaki, nenadano izvršio snažan napad na 2. brigadu. Iskoristivši neopreznost i opuštenost njenih jedinica, odbacio ih je jugoistočno od Oporevca. Pošto se sredila, brigada je u 14 časova sa 1. i 3. bataljonom krenula u poslednji protivnapad, razbila neprijatelja i povratila ne samo izgubljene položaje nego i prethodnog dana zaplenjeni ratni materijal. Manji delovi produžili su gonjenje neprijateljskih razbijenih delova u pravcu Dubrave i pravcem Novak-Biskupov čret, dok su ostale snage pristupile prikupljanju napuštenog materijala.

Artiljerijska brigada se iz rejona Kašine do 9 časova 9. maja prebacila u rejon Remete-Bukovec.

U 12 časova 10. maja 1945, Štab 1. armije je svojom zapovešću odredio pravce" nastupanja divizija, zadržavši 1. i 6. proletersku diviziju na prostoriji Zagreba. U zapovesti je pisalo: »VI divizija smestiće se na prostoriji s. Remete-Bačun-Dolje-Šestine. Obe divizije (radi se o 1. proleterskoj-Đ.O.) poslaće jača odeljenja da pretresu Zagrebačku goru i Medvednicu i da iste pročiste od bande«. Ovim je vojevanje za ove dve divizije praktično bilo završeno. Istog dana zapovešću Štaba 6. divizije određeno je da se 1. brigada smesti u rejon Šestine-Kraljevec, 2. brigada u rejon Novaki, 3. brigada u rejon Remete-Biškupec, Artiljerijska brigada u rejon Bukovca, jedinice oko Štaba divizije u severnom delu Pantovačkaka i Komanda pozadine sa svojim delovima u rejonu Granešine. Streljačke brigade su dobile zadatak da sa jačim odeljenjima čiste od zaostalih neprijateljskih delova Zagrebačku goru i Medvednicu. Zapovešću je najstrože zabranjeno kretanje boraca po Zagrebu bez dozvole štabova brigada i Štaba divizije.

Sutradan, 11. maja 1945. Štab 6. proleterske divizije »Nikola Tesla« izdao je verovatno svoju poslednju ratnu zapovest, kojom je saopštio da se prethodnog dana 11. udarnoj diviziji predala nemačka 41. pešadijska divizija, odnosno njeni ostaci (bilo je svega oko 3.000 ljudi). »Ustaške jedinice«, pisalo je u zapovesti, »koje su bile pod komandom 41. divizije, odbile su da se predaju i sinoć su se nalazile u šumi Medvednica, istočno od s. Poljenica-Jablanovec... U šumi Medvednica nalaze se dijelovi 13. ustaškog zdruga i vjerovatno druge razbijene ustaške jedinice.« Radi čišćenja Medvednice od ustaških ostataka 1. brigadi je naredeno da čisti jugozapadni deo Medvednice pravcem Gračani-Kralje-

vec-Medvedgrad (k. 587)-Sv. Jakov-Goranja Bistra, 3. brigadi pravcem Markuševac-Rauhova Lug-potok Pronjak-Kraljev Vrh-Pila i 2. brigadi pravcem Goranci-Mačji kam-Podjezero-Sv. Matej. Tom prilikom, 1. brigada je ubila 6, 2. brigada je uhvatila 38, a 3. brigada 41 ustašu i domobrana. I narednih dana su upućivane grupe za pretres pojedinih delova Medvednice, ali bez nekog značajnijeg rezultata. U to vreme su se u severnim delovima zemlje, na području Dravograda, u blizini jugoslovensko-austrijske granice još vodile teške i krvave borbe sa krupnim neprijateljskim grupacijama, koje su 15. maja najzad bezuslovno kapitulirale, čime su i na teritoriji Jugoslavije prestala ratna dejstva.

U poslednjim borbama od 4. do 10. maja 1945. oko Čazme i Zagreba, divizija je imala 140 poginulih, 413 ranjenih i 82 nestala borca. Zarobila je 1.609, a po proceni ubila 2.629 neprijateljskih vojnika, o ranjenim nema podataka. Pri tom je zaplenjeno mnogo naoružanja, od topova raznog kalibra do pištolja.

Tačnih podataka o ukupnim gubicima divizije u toku celokupnog njenog vojevanja, od formiranja u novembru 1942. do 15. maja 1945. nema pre svega zbog pomanjkanja pouzdanih izvora. Moguće je jedino navesti podatke o njenim gubicima u poslednjim etapama vojevanja, a to znači na Sremskom frontu i u borbama za konačno oslobođenje zemlje. Ni ovi podaci nisu potpuni ni sasvim pouzdani, ali su sigurno približni. U borbama u Sremu, od 21. oktobra 'kada je prešla Savu, pa do 26. novembra 1944. kada je iz Srema povučena u Beograd, divizija je imala oko 150 poginulih, oko 540 ranjenih i 34 nestalih, da je u borbama od 4. januara do 15. maja 1945. - prema podacima iz operacijskog dnevnika divizije-imala je 1.090 poginulih, 3.772 ranjena, 143 nestala i 7 kontuzovanih boraca. U istom periodu, prema podacima iz istih izvora za koje se ne može tvrditi da su objektivni, ubijeno je 7.054, ranjeno 5.437 i zarobljeno 2.039 neprijateljskih vojnika. Najviše ih je zarobljeno poslednjih dana vojevanja oko Zagreba.⁵⁴⁹⁾

U »Politici« od 29. maja 1987. u feljtonu pod naslovom »Ni jedno ime ne sme biti zaboravljeno« autora Dragoljuba Tmušića, navedena su imena svih boraca palih na Sremskom frontu, od njegovog uspostavljanja 21. oktobra 1944. do proboja 13. aprila 1945. Po tim podacima divizija je u tom periodu imala 1.657 poginulih boraca i starešina. To je znatno više nego što je registrovano u već pomenutim dokumentima. S obzirom da je na prikupljanju podataka, pored Vojnoistorijskog instituta radio i veliki broj preživelih boraca i sekcija ratnih jedinica pri Gradskom odboru SUBNOR-a Beograda, valja ih smatrati do sada najpouzdanijim, mada ne i konačnim. Ako se tome doda i broj poginulih u nastupanju od Đakova do Zagreba, cifra prelazi 2.000 poginulih.

Zaustavljena 10. maja na periferiji Zagreba, divizija je narednih nekoliko dana ispoljavala vidnu aktivnost upućivanjem manjih grupa u čišćenje Zagrebačke gore od ustaških ostataka i tak® dočekala 15. maj 1945. i toliko željenu slobodu i mir. Istina ne potpun i spokojan mir,

⁵⁴⁹⁾ Zb. XI-1, d. 6, 8, 16, 55, 95, 117, 112, 114, 116, 117, 118, 128, 130, 132; k. 256, br. reg. 1-1/2, 2-1/2, 3-1/2, 4-1/2, 5-1/2, 6-1/2; k. 258, br. reg. 53/6; k. 799, br. reg. 7-6, 3-1/6, 5-1/6, 2-1/6; k. 789, br. reg. 20-1, 21-1; k. 808, br. reg. 22-2/5, 27-5.

jer se još širom zemlje u planinama nalazilo nemalo ustaških i četničkih ostataka koje je trebalo ukloniti. No, i pored toga, bio je to mir u slobodi, trijumf pravde nad zločinom, nad silnikom i zavojevačem. Toga dana nastalo je neviđeno oduševljenje i slavlje širom Jugoslavije, pa i u jedinica Jugoslovenske armije. Već sutradan, 16. maja, 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« stajala je postrojena sa svim svojim efektivima u Maksimiru, spremna za svečanu smotru i proslavu. U tom svečanom trenutku, u njenom stroju stajalo je 8.055 boraca, nešto oko polovine njenog brojnog stanja u kojim je 1. januara 1945. krenula iz Beograda u Srem.⁵⁵⁰®

Svečanu smotru postrojenih jedinica izvršili su komandant divizije general-major Đoko Jovanić i politički komesar divizije potpukovnik Nikola Peinović. Po završenoj smotri najpre je odata počast i zahvalnost palim borcima divizije. U prigodnom govoru komandant divizije je čestitao borcima i starešinama blistavu pobjedu i stečenu slavu, zahvalivši im u ime napaćenog naroda i otadžbine na dokazanom junaštvu, primernom samopregoru i zadivljujućoj istrajnosti u surovjoj borbi sa okupatorom, poželevši im mnogo sreće i uspeha u mirnodopskom životu, u izgradnji i obnovi opustošene zemlje.

Posle svečanosti divizija je u Zagrebu ostala do 20. maja, a tada je krenula put zavičaja - u Liku. Na putu do Like pojedine brigade divizije su izvršavale neke druge zadatke, tako da se cela divizija našla u Lici tek u junu 1945. Njen trijumfalni povratak je u Lici dočekan sa neizmernom radošću i velikom tugom. Radovalo se pobjedi i slobodi, ali i tugovalo za onima koji je nisu dočekali. Lička divizija se vratila u Liku skoro bez boraca Ličana, mada sa dvostruko većim brojnim stanjem nego kada je napuštala. Veliki broj je ostao na žicama i minskim poljima, bunkerima i rovovima, i znanim i neznanim grobovima. Sa njima su ostali i borci Primorci, koji su popunjavali njene redove pred odlazak u Bosnu. Umesto njih stajali su sinovi nepokorne, junačke Srbije, koji su za oko mesec dana trostruko uvećali njeno brojno stanje u nastupanjima od Zlatibora do Beograda. Oni su svojom mladošću, samopregorom i junaštvom ne samo očuvali nego i znatno uvećali slavu 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla«.

550) AVII, k. 798, br. reg. 5-2/4. U ranije pomenutom pregledu jačina i sastav 6. divizije dato je ovakvo obrazloženje rashoda: u 21. diviziju poslato 2.000 ljudi prilikom rasformiranja Kosmajске brigade, 1.062 poginula, 3.665 ranjena, 31 umro, 131 nestao, 1.563 borca upućena u druge jedinice po naređenju Štaba 1. armije, što ukupno iznosi 8.450 boraca. Obrazloženje deluje uverljivo. Prema tome, od 16.605 boraca, sa koliko je divizija 1. januara 1945. krenula iz Beograda na Sremski front, na svečanu smotru u Zagreb stiglo je u njenom stroju tek polovina. Gubici su bili zaista ogromni, ali se tačna brojka ne može pouzdano utvrditi.